

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Vliv propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů 1. poloviny XX. století
Anna Lenomarová

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky (41-KRL)

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Antonín Hlaváček

Studijní program: Český a ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání (B ČJ – RJ)

2017

PEDAGOGICKÁ
FAKULTA

UNIVERZITA KARLOVA, PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

akademický rok 2016/2017

Jméno a příjmení studenta: Anna Lenomarová

Studijní program: bakalářský, prezenční

Studijní obor: B ČJ-RJ

Název tématu práce v českém jazyce: Vliv propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů 1. poloviny XX. století

Název tématu práce v anglickém jazyce: The influence of propaganda in the works of chosen authors of the first half of the 20th century

Pokyny pro vypracování:

- 1) Vymežit fenomén socialistického realismu a jeho koncept.
- 2) Shromáždit poznatky o historickém vývoji socialistické ideologie a kulturně-politické situaci 1. poloviny XX. století v Rusku.
- 3) Provést analýzu termínu „Nový člověk“.
- 4) Postihnout schematičnost a dokázat prototypické prvky prakticky v oficiální literatuře (Matka, Jak se kalila ocel, Mladá garda).

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Antonín Hlaváček

Předpokládaný rozsah bakalářské práce: 45 stran¹

Datum zadání práce: 15.února 2014

Předběžný termín odevzdání práce: 21. dubna 2017

V Praze dne: 20. dubna 2017

¹Minimální rozsah bakalářské práce činí standardně 40 normostran (72 000 znaků vč. mezer) vlastního textu.

.....
vedoucí katedry

Prohlašuji, že jsem bakalářkou práci na téma *Vliv propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů 1.poloviny XX.století* pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

20. dubna 2017

podpis:

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování PaedDr. Antonínu Hlaváčkovi. za jeho cenné rady a především trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

podpis:

NÁZEV:

Vliv propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů 1. poloviny XX. století

AUTOR:

Anna Lenomarová

KATEDRA:

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

VEDOUcí PRÁCE:

PaedDr. Antonín Hlaváček

ABSTRAKT:

Ve své práci se zaměřím na vliv propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů 1. poloviny XX. století. V teoretické části se pokusím nastínit povahu ideologie a uvést ji do širších souvislostí. Dále budu teoreticky analyzovat vybrané autory a jejich tvorbu. V praktické části se zaměřím na vybraná díla, především pak «Мать» Maxima Gorkého a «Как закалялась сталь» Nikolaje Ostrovského a vliv politiky na ruskou literaturu daného období. Za cíl své bakalářské práce si kladu, nastínit kulturně-politickou situaci, ale především pochopit propagandu jako takovou a její vliv na literaturu i životy vybraných ruských spisovatelů. V neposlední řadě se pokusím postihnout schematičnost v oficiálních dílech.

KLÍČOVÁ SLOVA:

propaganda, 1. polovina XX. století, Rusko, socialistický realismus, M. Gorkij, N. Ostrovský, A. Fadějev

TITLE:

The influence of propaganda in the works of chosen authors of the first half of the 20th century

AUTHOR:

Anna Lenomarová

DEPARTMENT:

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

SUPERVISOR:

PaedDr. Antonín Hlaváček

ABSTRACT:

In my thesis, I want to focus on the influence of propaganda in the works of chosen authors of the first half of the 20th century. In the theoretical part, I am going to try to understand the ideology itself and put it into broader context. I would also like to theoretically analyse the chosen authors and their works. In the practical part I am going to focus on the selected works, namely Gorkij's *Мать*, Ostrovsky's *Как закалялась сталь* and others. The aim of my thesis is to confirm or disprove the degree of the influence of the socialistic power on the chosen authors and their works.

KEYWORDS: propaganda, the first half of the 20th century, Russian socialistic realism, M. Gorkij, N. Ostrovsky, A. Fadějev

I. TEORETICKÁ ČÁST

<u>ÚVOD</u>	1
<u>1 OFICIÁLNÍ LITERÁRNÍ PROUD</u>	4
1.1 Kulturně-politická situace.....	4
1.2 Vnucená sovětská „realita“ a „literatura“	8
1.3 Socialistický realismus.....	12
1.4 Termín „Nový člověk“.....	14
1.5 Sovětské ideology.....	18
1.6 Spisovatelův talent v područí strany.....	23
<u>2 NEOFICIÁLNÍ LITERÁRNÍ PROUD</u>	30
2.1 Obecná charakteristika a typické znaky.....	30
<u>3 KE VZTAHU TVORBY OFICIÁLNÍ A NEOFICÁLNÍ</u>	33
3.1 Srovnání podle Viktora Jerofejeva.....	33
3.2 Ke vztahu antiutopie a utopie.....	35

II. PRAKTICKÁ ČÁST

<u>4 ANALÝZA VYBRANÝCH OFICIÁLNÍCH TEXTŮ</u>	37
4.1 Nikolaj Ostrovskij (Jak se kalila ocel).....	37
4.2 Maxim Gorkij (Matka).....	42
4.2.1 Rysy křesťanství v Gorkého Matce.....	47
4.3 Alexandr Fadějev (Mladá garda).....	52
<u>ZÁVĚR</u>	68

ÚVOD

Za posledních dvacet let došlo k úplnému přehodnocení sovětské literatury, avšak i dnes je toto téma pro literární teoretiky aktuální a proces přehodnocení a vání ještě probíhá. Proto lze k této problematice stále přispívat.

Teoretická část mé práce bude obsahovat obecný komentář k soudobé literatuře a kulturně-politické atmosféře. Poté se pokusím provést analýzu termínu „nový člověk“ a jeho základních atributů, které jsou také charakteristickými vlastnostmi kladného hrdiny celé sovětské literární tvorby. Velká část bude věnována tématu socialistického realismu. Následovat bude srovnání tvorby oficiální a neoficiální, vyhodnocení některých shodných a odlišných motivů.

Do konce 20. let se totiž ještě literatura v Rusku mohla svobodně vyvíjet a měla svébytný charakter, avšak ve 20. a 30. letech nastaly zásadní změny. Všechny doposavad zavedené tradice (společenské tituly, kalendář, priority atd.) byly zničeny a nahrazeny. Pro třicátá léta je tedy již příznačný jediný směr, a to socialistický realismus. Pro literaturu tato éra znamenala zrušení všech dosavadních literárních skupin (Новокрестьянская поэзия, Скифы, Имажинисты, ЛЕФ, Серапионовы братья, Перевал или ОБЭРИУ). Již tehdy existovalo literární seskupení РАПП, které zdůrazňuje, že třídní původ je pro literární tvorbu zásadní. Vladimír Lenin ve své stati *Stranická organizace, stranická literatura* («Партийная организация и партийная литература») uvádí myšlenku, že žít ve společnosti a nebýt na ní závislý, je nemožné.

Na počátku 20. let XX. století držela ruská literatura ještě krok s literaturou světovou, která je charakteristická polystylovostí, polytematikou, intertextovostí a existenciálním tápáním. Oproti tomu literatura sovětská často rezignuje na vyjádření individuality a výše zmíněné rysy světového vývoje literatury.

Jeden z nejvýznamnějších momentů přišel se vznikem Svazu sovětských spisovatelů v roce 1934 a již zmíněným zákazem jakékoliv jiné literární produkce. Ruské písemnictví se s nástupem socialistického realismu rozdělilo na tvorbu oficiální a neoficiální (samizdatová, emigrační, „do šuplíku“). Oficiální autoři psali na zakázku. Literaturu zcela ovládl koncept socialistického realismu. Do předem připraveného schématu doplnili autoři vzorový, například román, sestavený přesně podle pravidel. A to i za cenu toho, že budou realitu upravovat, aby byla zobrazena v dostatečně revolučním vývoji.

Hlavní hrdina socrealistického díla překonává nelehkou revoluční cestu plnou překážek, obětuje se však pro svou pravdu rád. Důležitá je postava, která postupně přejde na stranu

revoluce. Objevují se i hrdinové „zprostředkovatelé“, kteří mají vůdčí schopnosti a své okolí ovlivňují. Postavy jsou striktně rozděleny na kladné (revolucionáři) a záporné (proti revoluci). V budovatelském románu musí být dále požadavek „narodnosti“ (lidovost), „partijnosti“ (stranickost), „idějnosti“ (ideovost) a nuceného optimismu. Význam má pouze obsah, socialistický realismus téměř naprosto rezignuje na formu. Jazyková jednoduchost a srozumitelnost také patří mezi základní atributy oficiální literatury. Jednalo se téměř výhradně (s výjimkou například Maxima Gorkého) o jednoduše kladené věty za sebou s rytmickou melodičností v duchu lidovosti a s jasným obsahem. Svět sorealistického díla je jednoduchý, černobílý. Dochází v něm k deformaci skutečnosti. Realita má být vyjádřena reálně, avšak ve svém revolučním vývoji. Deformovány jsou nejen historické události (potlačená fakta), ale i postavy (černobílé), práce (nadhodnocována), vztahy (láska jen ke straně), postoje (nucený optimismus), atd. Z uměleckého hlediska proto sovětští spisovatelé (jako je Fadděj Bulgarin, Nikolaj Ostrovskij, Vsevolod Višněvskij nebo Valentin Katajev) dnes představují pro literární teoretiky a kritiky spíše prototyp toho, jak literární tvorba v té době vypadala. Hodnota jejich děl je tedy spíše „dokumentární“ povahy. Role spisovatele nabyla charakteru učitele, který má národ vychovat k určitým politickým cílům, k obrazu vůdce. Spisovatel vlastně spisovatelem být přestal a stala se z něj loutka servilní vůči státu. Měl za úkol (společně s režiséry filmů i divadelních her) stvořit dokonalého sovětského občana.

Mnozí autoři museli svá díla tajit, neodvážili se je ani napsat, nosili je pouze v paměti (Anna Achmatovová – *Rekvie*). Jiní svá díla zkoušeli publikovat, avšak cenzurou byla následně zakázána (Michail Bulgakov – *Mistr a Markétka*, *Psí srdce*; Boris Pasternak - *Doktor Živago*, Andrej Platonov – *Čevengur*, Jevgenij Zamjatin - *My*). Někteří autoři (Alexandr Fadějev, Alexej Tolstoj) dostali možnost svá díla poupravit, lépe řečeno provést zásadní změny, hlavně co se obsahové ideologie týče.

Ti, kteří zásady dodržovali, se měli dobře. Roli nehrál spisovatelův talent, ale společenský původ a jeho schopnost adaptace na danou situaci. Pokud se totiž dokázal přizpůsobit (Fadděj Bulgarin, Alexandr Fadějev, Nikolaj Ostrovskij, Alexej Tolstoj), dostávalo se mu materiálního blaha a stal se součástí sovětské elity. Případ Alexandra Fadějeva svědčí o tom, že i takový autor se nakonec mohl stát obětí systému.

S nežádoucími literáty probíhaly různé procesy. Spousta z nich zvolila cestu emigrace. Mnozí odjeli ihned po revoluci, druhá emigrační vlna se zvedla právě ve třicátých letech a třetí období emigrace nastalo při Brežněvově vládě.

V současné době se již na téma „sovětská literatura“ diskutuje otevřeně, avšak zásadní význam v celém procesu přehodnocování měly dvě studie - *Tryzna za sovětskou literaturu*

(«Поминки по советской литературе») Viktora Jerofejeva a *Krach abstrakcí* («Крушение абстракций») Igora Zolotusského. Otevřeně analyzována a objektivně zhodnocena mohla celá sovětská literatura být v období perestrojky, tedy až v 80. letech XX. století. Články, především ten pod autorstvím Viktora Jerofejeva, vyvolaly mnoho diskusí a byly i ve své době považovány za velice kontroverzní a troufalé. Mnozí „klasikové“ ještě žili.

Odborných i ne odborných publikací o komunismu a socialismu jako takovém najdeme nespočet. Já se zaměřím například na knihu *Ruské dilema* od autorky Ivany Ryčlové anebo *Prameny a smysl ruského komunismu* Nikolaje Berd'ajeva. Dále budu čerpat z publikace Západočeské Univerzity zaměřené na každodennost a zároveň také na literaturu *Idea „nového člověka“ v ruské literatuře 20. a 30.let 20.století*.

Praktická část bude obsahovat rozbor několika vybraných děl a bude se samozřejmě opírat o část teoretickou. Jedná se o díla oficiální vlny, ve kterých se zaměřím na schematičnost socialistického realismu. Jsou jimi román *Matka* («Мать») Maxima Gorkého, *Jak se kalila ocel* («Как закалялась сталь») Nikolaje Ostrovského a *Mladá garda* («Молодая гвардия») Alexandra Fadějeva.

1 OFICIÁLNÍ LITERÁRNÍ PROUD

1.1 Kulturně-politická situace

V roce 1917 byl v souvislosti s novým uměním (proletářským) založen Proletkult («Пролеткульт» – пролетарские культурно-просветительные организации). Jeho cílem bylo, aby umění v podstatě přestalo být uměním a bylo vloženo do rukou dělníkům, kteří už si s ním nějak poradí. Základním literárním principem bylo zpracování osobních prožitků a tím vytvoření zcela nové kultury. Proletkult měl své osobní plakáty, kterými vyzýval ke sdílení jakéhokoliv druhu umění právě s ním. Ivan Bunin se ve svém díle *Proklaté dny* také vyjadřuje k těmto plakátům a zároveň touto větičkou uvádí na pravou míru atmosféru celé komunistické éry. Naprosto byly překopány priority ve všech směrech. Nebylo důležité, co umíte nebo víte, ale jak dostatečně dodržujete pravidla. V závěru nikdo vlastně nevěděl, jak má s čím zacházet nebo jak dělat svou práci, protože ji dostal jenom proto, že byl věrným a čestným reprezentantem strany komunistické.

„Nakonec ještě musím tu tomu, tu onomu vysvětlovat, proč v žádném případě nepůjdu sloužit do žádného toho jejich Proletkultu! Musím dokazovat, že přece nemohu sedět hned vedle Čeky, kde neuplyne hodiny, že by někomu neprorazili lebku, a přednášet tam o ‚nejnovějších postupech při instrumentaci verše‘ nějakému neotesanci s mokřýma upocenýma rukama!“²

Proletkult byl zrušen Vladimírem Leninem, přesto (anebo možná právě proto), že měl o čtyři sta tisíc členů více než bolševická strana.

Ono se, mimochodem, ze všeho, co napsal Vladimír Lenin, udělalo dogma. Tedy pravidlo, které musí být důsledně plněno, i když nedává tak úplně smysl. Leninovo učení zahrnuje například i úvahu o dvou kulturách. Jedna je pokroková, progresivní a druhá bez pokroku, neprogresivní. A tak byla ruská kultura překopána. Leninova literární teorie se však

² PEŠKOVÁ, M.: "Nový sovětský člověk" - historická realita, nebo ideologický fantom? , ONLINE dostupné z: <http://www.ruskerealie.zcu.cz/2-5-texty-novy-clovek>

týkala spíše článků v novinách, než celé krásné literatury. Nemyslel to tak krajně, jak to nakonec dopadlo.

Na literaturu byly kladeny nové požadavky. Funkce estetická, základní funkce uměleckého textu, byla potlačena a na její místo se vtěsnala pro krásnou literaturu nepříliš vhodná funkce agitační (čili výchovná). Funkce estetická převzala spíše roli doplňující, v některých případech téměř zcela chybí. Spisovatelé měli čtenáře přivádět na myšlenku komunismu. Bylo tedy vůbec možné v první polovině XX. století, kdy se na vás propaganda sápara ze všech stran, psát texty bez ideologického nádechu, zcela oproštěné od teorie a praxe komunismu? Ano, bylo. Důkazem je toho skupina OBERIU, kterou se budeme konkrétněji zabývat v kapitole Neoficiální literární proud. Oficiální literární proud se snaží pomocí propagandy vtlouci občanům do hlavy, že je třeba přinášet oběti. Oficiální díla mají téměř neměnnou strukturu a naprosto neměnnou ideu. Tato idea je strůjcem věčnosti. Pokud literární tvorba ctí a tlumočí zájmy státu, musí zákonitě uctívat i svého čtenáře, neboť jeho nesmrtelnost je nutná pro udržení moci ideologie. Člověk zůstává nesmrtelný jedním jediným způsobem, a tím je potomstvo. Proto se začal projevovat zájem o bezprizorní děti (Anton Makarenko) ^{obr.1}.

Z úrodné komunistické půdy vyrostl také sem tam nějaký ten plevel, který se v současné době, na rozdíl od doby SSSR a na rozdíl od spisovatelů oceněných různými Stalinovými cenami, ocitá v kánonu celosvětově uznávané literatury. Vznikala umělecky (Boris Pasternak a jeho básně, Varlam Šalamov a jeho hra se slovy, Vladimír Nabokov a jeho fantazie), obsahově (Vasilij Grossman a jeho morálka, Grigorij Rasputin a taktéž jeho etika), v některých případech i historicky (Boris Pasternak - *Doktor Živago*, dokumentárně (Alexandr Solženicyn - *Suostroní Gulag*) cenná díla. Socialistický realismus a oficiální literární tvorba stojí tedy v první polovině XX. století na straně jedné a literatura neoficiální na straně druhé.

Propaganda na jedny zapůsobila kladně, na jiné záporně. Reakcí .se objevilo spousta. Porevoluční nadšení sdíleli například Alexandr Blok se svou poemou *Dvanáct* («Двенадцать»), za kterou byl jinými literárními kolegy (Zinaida Gippius, Ivan Bunin) odsouzen, dále pak Vladimír Majakovskij, jehož pozdější tvorba je značně ovlivněna komunistickou ideologií. Zpočátku se spisovatel však věnoval futurismu, který se snažil s ideologií propojit a vznikl tzv. Комфут (tj. komunistický futurismus). Autor byl oficiálně přijímaným a uznávaným spisovatelem, protože psal oficiální poezii a prózu (tu méně). Zinaida Gippius vystupovala proti SSSR ze zahraničí a byla naprosto nekompromisní autorkou. Alexandra Bloka dokonce přestala zdravit kvůli jeho *Dvanácti*. Poema *Dvanáct*

vyšla v roce 1918. Alexandr Blok ve své tvorbě a v literatuře obecně zdůrazňuje atribut hudby. Prý uslyšel zvuk epochy, a tak vzniklo toto dílo. Reaguje na Říjnovou revoluci v roce 1917. Osud Alexandra Bloka skončil nešťastně. Roku 1921 požádal Vladimíra Lenina o povolení léčby ve Finsku, přičemž vůdce mu toto zakázal. V tragickém roce 1921 umírá i Nikolaj Gumiljov, již v té době bývalý manžel Anny Achmatovové. Její přítel Osip Mandelštam byl za svůj stalinský epigram také zavražděn, syn Achmatovové byl v roce 1935 uvězněn a propuštěn až za chruščevovského tání. Sama autorka, jak jsem již naznačila v úvodu, žila ve vnitřní emigraci od poloviny dvacátých let do let čtyřicátých. V té době se věnovala osobnosti Alexandra Puškina, a tak se stala jedním z jeho největších znalců. Spousta dalších autorů se byla za sovětské éry nucena uchýlit k překladům, protože nemohli psát to, co chtěli.

Mnozí spisovatelé zpočátku věřili v revoluci a stále drželi krok s vývojem literatury světové. Na přelomu dvacátých a třicátých let se však stala ruská literatura zcela izolovanou. Někteří autoři volili cestu lyriky a zaměřili se na přírodu a nedějovost ve snaze vyhnout se propagandě (Michail Prišvin, Konstantin Paustovskij, Alexandr Grin). Alexandr Grin byl kritizován, pronásledován a vězněn kvůli svému „buržoaznímu kosmopolitismu“. Obecně individualismus a ideologická pasivita byly považovány za buržoazní přežitky. Autoři se tímto způsobem odtrhli od dobových úkolů literatury a nereprezentovali dobu.

Pro dvacátá léta je charakteristický humor a satira, jejímiž představiteli byl především Michail Zoščenko, Ilja Ilf a Jevgenij Petrov a Michail Bulgakov.

V roce 1937 nastal vrchol stalinských represí. Všichni spisovatelé, kteří nesouhlasili se Stalinovou diktaturou, byli uvězněni, anebo zlikvidováni. Mezi ně patří například již zmíněný Osip Mandelštam, jehož pamflet na Stalina ho stál život. Ten byl zpočátku třicátých let poslán do vyhnanství (gulagu ve městě Čerdyň) a v roce 1938 byl poslán na Sibiř a tam následně zemřel v tranzitním táboře. *Žijeme a necítíme pod sebou svou zemi...* («Мы живём, под собою не чуя страны») je název již zmíněného hanopisu na Stalina. Osip Mandelštam se nechal inspirovat hrůznou zkušeností ze svého pobytu na Krymu. Viděl hladomor a utrpení, které vůdce způsobil kolektivizací. Autoři jako Valentin Katajev nebo Josif Pruto se postavili na stranu Osipa Mandelštama poté, co jeho verše byly nazvány „nemravnými a pomlouvačnými“. V době „chruščevovského tání“ (1956) byl posmrtně Osip Mandelštam zbaven všech obvinění. Při Gorbačově „perestrojce“ v roce 1987 byl přijat jako oficiální ruský spisovatel.

Druhá světová válka samozřejmě poznamenala lidské životy na všech místech, kterých se týkala, Sovětský svaz nevyjímaje. Rusové tuto válku nazývají Velkou vlasteneckou válkou, která spadá do let 1941–45.

Během první části války se objevuje především poezie. Znamé jsou verše Anny Achmatovové, která mohla v té době publikovat, «Мужество». Proti ní stojí verše naprosto rozdílného ražení, a to básně plná patosu a optimismu, lásky, lyriky «Бьется в тесной печурке огонь» Vasilije Surikova. Obě básně jsou si velice podobné, avšak jsou naprostými protipóly, protože Anna Achmatovová stojí na straně proti a Vasilij Surikov na straně probolševické. Opravdu oblíbená se mezi vojáky stala poema *Vasilij Torkin* («Василий Теркин») Alexandra Tvardovského napsaná v letech 1941–45. Popularitu si toto dílo získalo obyčejností a typičností hlavního hrdiny a pořádnou dávkou humoru. Především si svou přízeň kniha vydobyla tím, že je naprosto oproštěná od ideologie a propagandy, lehce se čte a má pravidelný rytmus. Proti propagandě se vymezuje i Michail Isakovskij svým zhudebněným «Враги сожгли родную хату». Oficiálně měl být sovětský voják zidealizován, stejně tak jako historické události. Základní vzorec měl zobrazit vítězství, heroismus a samozřejmě vlastenectví. Téma zběhnutí, dezerce bylo v té době naprosto nežádoucí, dá se mluvit přímo o jeho tabuizaci. Postupně se heroizace mění v deheroizaci. Jedná se o díla «Они сражались за родину» Michaila Šolochova a *Mladá garda* Alexandra Fadějeva.

Roku 1953 zemřel Josif Stalin a tato událost s sebou přinesla uvolnění poměrů, literatury (м«Жизнь – судьба» ohla vyjít například kniha Alexandra Solženicyna - *Jeden den Ivana Děnisoviče* («Один день Ивана Денисовича»)) V této knize popisuje jeden den v gulagu, avšak text vyznívá ještě celkem optimisticky, snaží se najít něco pozitivního. Ivan Denisovič si v nelidském světě si zachoval lidství. Oproti tomu v *Kolymských povídkách* Varlama Šalamova nenajdeme nic pozitivního, jen hrůzu a hlubokou depresi. Důležitou roli v tomto období sehrál časopis Nový svět «Новый мир» pod taktikou Alexandra Tvardovského, kde byl také zveřejněn již zmíněný *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Počátkem šedesátých let sejevilo toto periodikum jako velice liberální.

Jako Chruščevovské „tání“ je označováno období po smrti Josifa Stalina, které však zatím neumožnilo publikaci děl jako například *Život a osud* («Жизнь и судьба») Vasilije Grossmana, za které byl uvězněn. Hledá kořeny fašismu a kořeny komunismu, text je protkán filosofickými a publicistickými prvky. Kniha mohla vyjít až v letech perestrojky, v roce 1988.

Anna Achmatovová se nechala slyšet, že bude navždy „chruščeskou“, protože její syn byl díky pokoření diktatury propuštěn z lágru.

V šedesátých letech se objevuje samizdatová literatura (Viktor Jerofejev, který výrazně reaguje na ukončení vlády socialistického realismu; Varlam Šalamov, jehož *Kolymské povídky* popisují krutých šestnáct let prožitých v lágrech). Spisovatelé Andrej Siňavskij a Julij Daniel byli v roce 1965 obviněni z antisovětské propagandy a celý proces otevřených protestů veřejnosti i inteligence předznamenal konec liberální éry (Chruščevovského tání) v sovětské literatuře. Propaganda opět literatuře utáhla uzdu v roce 1964, kdy Chruščova ve vládnutí vystřídal o něco přísnější Leonid Brežněv.

Brežněvovská epocha bývá nazývána obdobím „stagnace“ (ustrnutí; засто́й) a je tedy spojena s výše zmíněnými procesy s Andrejem Siňavským a Juliem Danielem. Tito autoři byli uvězněni za publikaci děl v zahraničí pod pseudonymem, ale nátlak veřejnosti už byl tak obrovský, že je museli propustit. Spousta spisovatelů otevřeně protestovala. V roce 1973 jim byla povolena emigrace. Za Brežněvovy vlády již spisovatelé nebyli vězněni a popravováni, ale většinou donuceni odejít ze země. Tvoří tak třetí emigrantskou vlnu (Alexandr Solženicyn, Josif Brodskij, Eduard Limonov, Sergej Dovlatov, Vasilij Aksjonov aj.).

1.2 Vnucená sovětská „realita“ a „literatura“

Roku 1989 přispěl ke, v té době ještě téměř tabuizovanému, tématu o literatuře v područí strany Igor Zolotusskij se svou literárně kritickou statí *Krach abstrakcí* v časopise Nový svět. Zmiňuje mimo jiné také učebnici pro děti desáté třídy «Русская советская литература для 10 класса» z roku 1987. V ní poukazuje na to, jak je dětem vtoukána láska k abstraktní teorii socialismu a socialistického realismu. Kult Stalina již skončil a nastoupil kult strany. A ten je ještě více nepochopitelný. Strana má navěky pravdu. Ano, může se zmýlit její představitel, ale strana, ta se nemýlí nikdy. A proto literatura (jak píšou i v této učebnici) může být literaturou jen v případě, že je věrná stranické ideologii. Tato víra není zosobněná, tedy mířená na konkrétní osobu (leninismus, stalinismus), ale kolektivní, tedy neosobní, mířená na celou víceméně anonymní skupinu (politickou stranu). Na konto této učebnice pronesl spisovatel Michail Šolochov slova:

“О нас, советских писателях, злобствующие враги за рубежом говорят, будто бы пишем мы по указке партии. Дело обстоит несколько иначе: каждый из нас пишет

по указке своего сердца, а сердца наши принадлежат партии и родному народу, которым мы служим своим искусством.“³

Neurčitost je pro komunistickou ideologii typická. Existence termínu vždy v socialistické ideologii předcházela existenci reality. Pojem „socialismus“ nebo „nový člověk“ existoval mnohem dříve než konkrétní a hmatatelný nový člověk a socialismus a v podstatě ke své úplné realizaci nedošel nikdy. Ze sémantického hlediska označující předběhlo označované, což nebývá tak úplně zvykem. Z toho vyplývá, že pojetí světa je utopické, tj. ideologie utváří zcela jiný svět, neodpovídající realitě a obsahující mytické prvky.

„mytické podání se stává hodnotnějším a důležitějším než sama skutečnost“.⁴

Jedná se o případy, kdy dochází k „přikrášlování“ pravdy, tedy k ideologizaci, která je nepravdivá, čili mytická. Příkladem je ideologický obraz Vladimíra Lenina, zideologizovaný pohled na práci, na „nového člověka“ a život obecně. Objevují se i nemožné představy o dokonalém fungování lidské bytosti, o symbióze těla a duše bez jakýchkoliv negativností spojených především s protirežimním myšlením a odporem k práci.

Všechna tato kýžená dokonalost dokonce vyústila v experimenty. Počátky Sovětského svazu jsou spojeny s rozvojem věd, především anatomie, fyziognomie, sociologie a psychologie. V neposlední řadě se do popředí dostaly technické vymoženosti a staly se také jakýmsi nástrojem propagandy. ^{Obr. 2} Člověk byl prozkoumán ze všech stran, a to z těch nejprostších důvodů. V první řadě se ve vzduchu vznáší nevyslovené přání o nesmrtelnosti člověka (hesla typu „**Lenin žil, žije a bude žít**“⁵ mají vzbuzovat pocit stálé přítomnosti mrtvých velikánů, pocit, že smrt neznamena konec dodržování pravidel; „**Smrt se jevila čímsi zcela nepřírozeným, zásadně narušujícím základní principy nové doby.**“⁶), o jeho zdokonalování (spojeno se Lvem Trockým, který dokonce předpokládal, že člověk se může naučit řídit takové tělesné projevy jako je dýchání nebo krevní oběh) anebo o jeho výchově a především zvýšení pracovního výkonu (spojeno s Alexejem Gastěvem, který šel také do extrémů; jsou známy jeho experimenty, kdy stejně oblečení dělníci, kteří se chovají stejně a myslí stejně ve stejnou dobu udeřili kladivem, přičemž bzučákem dostávali jakési instrukce). Podivuhodné ovšem je, že někdy to i fungovalo. Lidé byli nadšení a dokonce vybrané závody

³ <https://kprf.ru/rusk/105745.html>

⁴ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.16

⁵ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.164

⁶ Macura, M.: *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Pražská imaginace, 1992, s. 54

pokořily rekordy. Alexej Gastěv se stal hlavním organizátorem Ústředního institutu práce («Центральный институт труда») roku 1921 a mohl se pyšnit zbořením všech dosavadních rekordů, a to v traktorovém závodě Charkovském a Stalingradském. Toto všechno úsilí mělo jeden jediný cíl – udělat z člověka stroj (nebo ho alespoň k dokonalosti stroje přiblížit). Ustálily se představy o „výrobě“ člověka. Krajnost socialistické ideologie se odráží také v samotné existenci Ústředního institutu práce. Zkoumalo se tam, jak je možné vykonat co nejvíce práce a jak naložit s energií, v neposlední řadě se soustředili na spánek jako takový z teoretického hlediska. Všechny poznatky byly samozřejmě postupně aplikovány v praxi.

„Pravý komunista“ byl pod neustálým dozorem všech svých soudruhů a on zároveň také musel neustále kontrolovat své kolegy, což vedlo k tomu, že jeden druhému nevěřil a oslovení „soudruh“ nabylo opravdu paradoxních rozměrů. Výběr zaměstnání, školy, život doma i venku, literární žebříčky, o tom všem také rozhodovala strana. Obr.3, Obr.4

„Sovětský totalitní stát obecně si uzurpoval monopol na vše jako jediný zaměstnavatel i distributor, rozhodčí kariérního růstu, jako organizátor všech životních forem.“⁷

Byrokratický systém vyžadoval neustálé vyplňování dotazníků ohledně politických názorů, sociálního původu apod.. Na takovýto přístup státu poukazuje například Boris Pasternak v *Doktorovi Živago* («Доктор Живаго»), kde hlavní hrdina neustále vyplňuje různé nesmyslné dotazníky o pacientech, ale potřebné léky pro ně mu chybí. To však nikoho nezajímá. Spisovatel poukazuje na absurditu doby.

Úloha, kterou dějiny předepisují „straně“, spočívá právě v tom, aby myslela za společnost. Komunismus určoval, co si má člověk mít v hlavě, a nejradši by i to kontroloval. S tím souvisí i vzdělávání obyvatelstva, které se masově rozjelo v porevolučních letech. Ústřední institut práce na kurzech „vzdělal“ více než pět set tisíc dělníků. Ano, Sovětský svaz nabízel vzdělání, ale hlídal si, aby dělníci byli vzdělaní pouze v tom, v čem potřeboval. V některých případech se za vzdělávání pouze schovával. Dokonce i likvidační tábory Gulag (ГУЛАГ, Главное управление исправительно-трудовых лагерей; Hlavní správa nápravně pracovních táborů) byly kamuflovány jako jakási výchovná a vzdělávací centra.

Hlavním hrdinou soudobé literatury i společnosti má být jakýsi skutečný člověk - vyvolený, rozvinutý po všech stránkách a ochotný pracovat až do vyčerpání všech sil, ale zároveň jím má být člověk obyčejný, dělník, rolník, proletář. Tato doba je plná protikladů.

⁷ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.24

Všichni si mají být rovni, navzájem jeden druhému bratrem a socialismus má přijímat každého, ale na druhé straně se okruh těch „pravých“ komunistů neustále zužuje. Všechno je nové. Socialistická společnost přehodnotila všechny doposavad zavedené tradice. Komunistická strana si přivlastnila umění, přivlastnila si sportoviště, přivlastnila si duše a přivlastnila si i žaludky (protože v závěru stanovovala i to, co se bude jíst). Určovala směr. Propaganda byla najednou všude. Jako by před revolucí nic neexistovalo, ale zároveň se od toho chtěl porevoluční svět zásadně lišit (jiní autoři, jiná pravidla, jiní vědci, řeší se a jsou důležité jiné věci, jiní lidé – opak buržoasie, opak inteligence a Bílé armády). Pomocí ostré propagandy si socialismus nárokoval lidskou duši a de facto všechno, co mohl. Neuznával nic soukromého (ani soukromí, ani rodinu a, jak je dobře známo, ani soukromý majetek).

Kolektivismus je v praxi socialismu také doveden do krajnosti. Původní myšlenka je krásná, ostatně jako celá teorie komunismu, ale v realitě znamená naprosto nespravedlivé přerozdělování majetku, odcizení vlastní rodiny, žádné soukromí a postupnou ztrátu důvěry v každého „soudruha“ (protože kontrolovat své kolegy je jedním ze základních atributů poslušného sovětského občana).

Prvotní nadšení a experimenty v různých odvětvích, ale především těch sociálních, vystřídal skepse, vždy více či méně skrytá. Toto se projevilo i u spousty spisovatelů, kteří zpočátku sdíleli socialistické myšlenky, věřili a chtěli věřit v revoluci, ale později se obrátili proti režimu (například Andrej Platonov).

Igor Zolotusskij v jeho stati *Krach abstrakcí* konstatuje, že doba oslav abstrakcí, které se nazývaly ideami a které ruský národ ovládaly a vládly mu, je u konce. Tato abstrakce ve skutečnosti nebyla vidět a Rusové, jež přirovnává k náměsíčníkům, podleli její síle.

Myšlenka (Igor Zolotusskij ji ve svém článku nazývá abstrakcí) se dostala opět do popředí, nad realitu, nad cokoliv. Slovy Karla Marxe: „**Бытие определяет сознание**“.⁸ A tímto myšlením je právě to komunistické. V praxi se ovšem stalo úplně něco jiného. Tento princip byl se zkušeností dvacátého století zcela podkopán. Ukázalo se naopak, že v žádném případě bytí nestanovuje myšlenku, ale myšlenka (tedy ideologie) určuje směr bytí. Život a literatura srostly v jedno v takové míře jako nikdy předtím. Rudí převzali moc a dělala si to, co chtěli.

Výstižné se mi zdají pocity Viktora Pelevina při čtení *Mistra a Markétky* («Мастер и Маргарита»). Spisovatel si povšiml toho, že knihu lze vykládat jako hledání sebe samého, což

⁸ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.164

je jasný prvek individuality, která stojí proti komunistickému kolektivismu. Autor ještě dodává:

„Kniha, která vás může vyvést ze světa vysvětlených a pochopených věcí, osvobozuje vás, protože rozrušuje jednotu výkladu a tím pádem rozptyluje jeho půvab. Stačí jen jediný záchvív tohoto pocitu a člověk sezná, že vše dosud viděné byla halucinace.“⁹

1.3. Socialistický realismus

Třicátá léta se nesou ve znamení socrealismu. V roce 1932 získal směr svůj oficiální název. V ruské literatuře vládne až do 80. let. V roce 1934 se konal 1. sjezd sovětských spisovatelů a zrodil se Svaz sovětských spisovatelů. Za organizátora byl zvolen Maxim Gorkij jako otec socialistického realismu se svým románem *Matka*, který byl zařazen mezi socrealistická díla, přestože vznikl ještě před vznikem samotného socialistického realismu. Výše zmíněný směr byl zvolen za stěžejní a jediný možný a Gorkého román posloužil jako vzor. Požadavky socialistického realismu spočívaly **„v pravdivém zobrazení skutečnosti v JEJÍM REVOLUČNÍM VÝVOJI“**¹⁰, což je opět definice ne zcela srozumitelná, jak už bývá pro socialistické termíny zvykem. Za jejich nedodržování však následuje krutý trest. V revolučním vývoji znamená ve skutečnosti, že spisovatelé by měli lhát. Nezobrazovat skutečnost skutečně, ale zobrazovat „žádoucí stav“. Právě toto pravidlo bylo porušeno například Alexandrem Fadějevem, který nekladl dostatečný důraz na vedení revoluční skupiny a ta pak působila izolovaně, proto musel knihu přepracovat. Dalším důležitým požadavkem byl **„úkol formovat a vychovávat pracující ideově v duchu socialismu“**¹¹ Součástí žádoucího dokonalého ráje je „kladný hrdina“ (положительный герой), který stojí v čele masy a revoluce, neváhá obětovat cokoli pro nové a lepší zítřky. Vyžadován je také optimismus, nedobrovolný, nucený. Tabu se tedy stalo lidské neštěstí, bída, hlad, životní podmínky, ale také vojenské neúspěchy 2. světové války. **„ Základem SR je tedy snížení literatury na ideologický nástroj propagandy.“**¹² Autoři vytváří díla, u kterých předem víme, jak skončí. Spisovatelé mají být podle Josifa Stalina „inženýry lidských duší“ (pojem souvisí s výchovnou funkcí). Socialistický realismus rezignuje na stránku formální, zaměřuje se takřka výlučně na stránku obsahovou a není omezen stylově či žánrově. Záleží pouze na tom, aby byla

⁹ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr,2012, s.164

¹⁰ KASACK, Wolfgang: *Slovník ruské literatury 20. století, Votobia, 2000, s.471*

¹¹ KASACK, Wolfgang: *Slovník ruské literatury 20. století, Votobia, 2000, s.471*

¹² KASACK, Wolfgang: *Slovník ruské literatury 20. století, Votobia, 2000, s.471*

dodržována následující pravidla. Literatura musí být lidová („narodnost“), což znamená, že musí být srozumitelná pro široké vrstvy, dominuje jednoduchý jazyk (jedná se až o zpěvnost), časté je používání běžných lidových frází i přísloví. Cílem literatury socialistického realismu je ukázat, jak lidé hledají a nacházejí lepší život („idějnost“). Za lepším životem vede hlavní hrdina (popřípadě hrdinové), který se ničeho nebojí a neváhá obětovat sám sebe v zájmu společnosti a ideologie. Literatura měla poukazovat na tyto hrdinské činy a v neposlední řadě musela vždy stranit (být na straně socialismu, bojovat za něj - „partijnost“). Už samotný přívlastek ke slovu realismus značí něco zvláštního. Realismus je přeci sám o sobě vlastně jedinou jeho možnou variantou, protože když je něco reálné, pravdivé, nemůže to už být jiné.

Od roku 1934 se principy socrealismu stávaly závaznějšími a tresty za jejich neplnění byly krutější a nesmyslnější. Spisovatelé byli trestáni různými způsoby, od odebrání členství ve Svazu spisovatelů spojené s odebráním titulu „sovětský spisovatel“, až po drsné pobyt v lágrech a smrt zastřelením, nebo vysílením.

„Socialistický realismus je komunistická, výhradně politicky - umělecká teorie, jež byla v SSSR od r. 1934 do 80. let závazná pro literaturu, literární kritiku, literární vědu, stejně jako pro všechny oblasti umění vůbec.“¹³

Úkolem socialistického realismu bylo nabádat k boji proti kapitalismu a čtenáře převést na myšlenku socialismu. Sorealismus je dílo let třicátých, dílo Stalinovo. A tehdy byl také stvořen ten abstraktní svět plný nekonkrétních pojmů a hesel měnících se podle aktuálních potřeb. Následovalo padesát let oddělování čistých od nečistých, udělování cen oblíbencům a dokonce v některých případech nejen neúcta, ale i odebrání cen neoblíbencům (Boris Pasternak). Vrcholem se stala likvidace nežádoucích osob (v gulazích, popravení, otrávení,..). Ti korunovaní, v převážné většině případů, upadli v zapomnění, což se ukázalo být jejich jediným prvenstvím. Fjodor Abramov v roce 1954 publikoval kritický článek «Люди колхозной деревни в послевоенной прозе». V tomto díle zobrazil právě takový typ literátů jako nepřikrášlené, nahé krále. Za toto byl vyloučen ze „svatého kroužku“ okolo socialistického realismu a dalo by se tedy říci, že tento antisověta jako oficiální spisovatel zemřel. Do křížku s režimem se konkrétně tento autor dostal ještě za nějaký čas „díky“ črtě «Вокруг да около», z čehož již bylo jasně patrné, že věrným služebníčkem své doby se Fjodor Abramov být nechystá. Dotkl se celého systému, ne jen jednotlivostí, a tak nastal problém.

¹³ KASACK, Wolfgang: Slovník ruské literatury 20. století, Votobia, 2000, s.472

Celkově už jen to slovo *system* mělo v té době hrůzostrašný nádech, a když ho i sám autor kritické stati o socialistickém realismu Igor Zolotusskij použil v jednom ze svých článků i v roce 1986, redaktor časopisu ho nepropustil do tisku. Kritický článek byl napsán v roce 1989 a v té době se již otevřeně s tímto slovem manipuluje jak v novinách, tak v televizi, zkrátka všude. Nevhodnost slova byla samozřejmě dána strachem. Lidé (a nejvíce právě spisovatelé či žurnalisté) se báli nazývat věci pravými jmény, což je pro celou komunistickou ideologii tak typické. Jedna lež je nahrazována jinou polopravdou. Postupem času ideologie trošku ustupuje, v důsledku jejího vytlačování. Je ochotna se uskromnit, ale nikdy se nevzdává úplně. Jako příklad z praxe uvádí Igor Zolotusskij situaci na zasedání odborníků, literátů. Jeden z nich vystoupil s připomínkou, že Andrej Platonov a Michail Bulgakov jsou již oceňováni více než Vsevolod Višněvskij. A tomu je potřeba učinit přítrž. Navrhuje ustoupit v tom smyslu, že by Andrej Platonov a Michail Bulgakov hráli v kánonu literatury roli doplňující k rolím hlavním Vsevoloda Višněvského, Alexandra Fadějeva a dalších autorů podobného (spíše stejného) ražení. To je podle Igora Zolotusského stejné, jako kdybychom Nikolaje Greče a Faděje Bulgarina doplnili Alexandrem Puškinem a Nikolajem Gogolem. Nelze tvrdit, že vůbec nic nenapsali, ale kdybychom srovnali jejich stylizaci, pohled na svět, nadčasovost a řekla bych i lásku k literatuře, kdo myslíte, že zvítězí?!

Historie se stále opakuje a lidstvo se ne a ne poučit ze svých chyb. Když se zaměříme na literaturu počátku století devatenáctého, zjistíme, že už tehdy existovalo něco jako literatura na objednávku. Puškinův *Současník* («Современник») tehdy odebíralo stále méně a méně čtenářů, kdežto u Senkovského *Knihovny* («Библиотека») odběratelů přibývalo. Byli jimi obyvatelé provinciálních měst, kteří upřednostňovali novely Osipa Senkovského před *Nosem* («Нос»), *Cestou do Arzrumu* («Путешествие в Арзрум») a *Verši poslanými z Německa* («Стихи присланные из Германии») Nikolaje Gogola. Už tehdy bylo jasné, co takový typ literatury vyžaduje. Čtenářovu výchovu. Do popředí se dostává funkce výchovná (воспитательная). Literatura na objednávku musí národ zaujmout, pobavit, ale zároveň vyvíjet tlak agitační. Takový názor sdílel i Faděj Bulgarin, autor *Ivana Vyžigina* («Иван Выжигин»), což je jedno z prototypických děl. Podle jeho slov mu kritici odpouštějí nedostatky z toho důvodu, že to špatné zobrazuje pouze proto, aby ještě více pozlatil to dobré.

1.4. Termín „nový člověk“

„Nový člověk“ (rusky: **новый человек**, anglicky: **The New (Soviet) Man**, německy: **Der Neue Mensch**)¹⁴ pomáhal spolu s dalšími znaky typickými pro socialismus v první polovině dvacátého století vytvářet lživý obraz reality, a to jak v těsně porevolučním Rusku, tak i nadále. „Nový člověk“ je termín vyskytující se v dobové a zároveň i současné literatuře (umělecké i politické, historické i odborné).

Terminologie socialismu (ideologie) je poněkud proměnlivá, a proto zároveň nikdy nemůže být zcela konkrétní. Obsah ideologických termínů se měnil, a to podle toho, jak to situace vyžadovala. Přesná definice termínu neexistuje. Vyvíjel se postupně s režimem a znamenal vždy to, co se hodilo. Obsah pojmu je jeho častým užíváním devalvován a v tomto případě je devalvace spojena především s pojmovou všeobecností, která je samozřejmě záměrná. Právě neurčitost pojmů a zmatení byly hlavním úkolem sovětského umění, sovětské ideologie a propagandy. Tento výraz tedy spoluvytváří ústřední koncept sovětského myšlení společně s pojmy „světlé zítřky“, „boj za mír“ apod.. Kdybychom ovšem hledali výrazy protikladné, setkáme se ve většině případů s naprostým opakem vyprázdněnosti. Jejich definice bude velice přesná. Na mysli mám například termíny „starý člověk“, „zrada vlasti“ aj.

Pojem ČLOVĚK ve smyslu vyšší lidské bytosti, Rus jako vyvolený, nebo naopak jako výraz napadající tuto utopickou myšlenku, se objevuje u různých spisovatelů. Mezi ně patří například Andrej Siňavskij. Poznává, že podle sovětských výkladů až ruská revoluce ^{Obr. 5.} otevřela možnosti vytvořit (ale pouze teoreticky) sovětského nadčlověka a to umožnilo poznat lidskost jako takovou. O člověku se zmiňuje také Ivan Bunin, („Nejsvětější ze všech pojmenování, pojmenování „člověk“, je zostuzeno, jako ještě nikdy.“)¹⁵ Ivan Bunin se děsí „jeskynních lidí“ se „zvířecími tvářemi“ ve svém díle *Proklaté dny* («Окаянные дни»). („Šel dnes přes tržiště – všude smrad, špína, bída, lidičky jak z desátého století, vyzáblí volci a předpotopní selské vozy – a uprostřed toho všeho plakáty vyzývající k boji za Třetí internacionálu.“)¹⁶

¹⁴ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.15

¹⁵ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.16

¹⁶ Bunin I. : *Proklaté dny*, Argo, 2007, s.106 .

Přidal se i Maxim Gorkij („Человек – это звучит гордо!“¹⁷) a Viktor Pelevin („...docela určitě z vás budou ti nejopravdovější Člověci s velkým Č, že áno, jaké si v naší sovětské zemi umíme představit.“¹⁸)

Vše toto potvrzují i frazeologismy, které se nově objevují ve spojení se slovem člověk, a to člověk „opravdový“, „pravý“ apod.

S termínem „nový člověk“ se pojí především jméno Anton Makarenko, jehož dílo *Pedagogická poema* («Педагогическая поэма») se zabývá právě tím, že hledá způsoby, jak toto utopické „monstrum“ vytvořit. Anton Makarenko svůj ideál našel a byl jím čekista (Čeka = tajná sovětská policie). Oficiální propaganda samozřejmě ke svému ideálu také postupem času došla. Podle Lva Trockého (což byl přímý spojenec Vladimíra Lenina po dobu trvání revoluce i po ní a byl odstraněn v rámci Stalinovy čistky) je dokonalý sovětský občan syntézou bratrství mezi soudruhy, upřednostňování zájmů státu, ale i kolektivu před zájmy osobními a své rodiny. Zároveň musí tento komunistický občan dbát na vzdělání své a svých dětí, je poctivý a spravedlivý, ale především poctivě pracuje. Andrej Siňavskij přidává ještě zásadní vlastnost, která se objevuje především v literární snaze vychovat „pravého“ člověka, a tou je aktivita.

Mezi antisovětské spisovatele patří Nikolaj Berd'ajev. K „novému člověku“ se v podstatě vyjadřuje také a za jeho ústřední vlastnosti považuje tvrdost až krutost. Za všechno může moc, touha ovládat, vládnout. Díky ní tento typ člověka NEstaví zájmy státu a společnosti nad své vlastní zájmy, ztrácí cit pro základní morální principy a také smysl pro onu bájnou čestnost a spravedlnost.

Karel Marx měl také svou vizi budoucího člověka. Každý člověk bude pracovat dobrovolně a během dne bude měnit profese, protože práce se stane jednou ze základních lidských potřeb, tak jako jídlo nebo pití.

Konstantin Ciolkovskij je zakladatelem ruské kosmonautiky a budoucnost vystihl téměř zcela přesně. „1) Společnost je řízena a regulována z jediného centra obzvlášť rozumnými bytostmi, které nejlépe vědí, co je správné a co ne. 2) Cesta k blaženosti s sebou nese násilnou selekci, je třeba nepřetržitě až do nastolení konečného štěstí oddělovat vhodné od nežádoucího a bojovat s vnitřním nepřítelem, některé „nedokonalé“ části obyvatelstva vyvražďovat apod. 3) Zvláštní úlohu hraje fyzická kondice, zdraví, zdatnost, (sport). 4) Nový člověk ovládá oblast zemědělské výroby a dosahuje v ní zázračných výsledků,

¹⁷ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr,2012, s.16

všechny problémy se zvyšováním výnosu a plodnosti nadobro odstraňuje. 5) Obydlování vesmíru, dobývání kosmu se stává jednoznačným důkazem lidské dokonalosti a vítězství rozumu.“ ¹⁹ Podle Konstantina Ciolkovského moře budou vysychat a zvířata vymírat. Vyvraždil by rád i lidi, nechal by pouze pár dokonalých párů, které by dál plodily jen dokonalé potomky. To připomíná teorii a praxi Adolfa Hitlera. Oba dva režimy, komunismus i nacismus, mají mnoho společného, ale také se v mnohém liší. Vasilij Grossman se ve své knize *Život a osud* (« Жизнь и судьба ») zabývá společnými prvky těchto dvou ideologií, což bylo samozřejmě naprosto nežádoucí.

Čas je obecně něco, co v ideologické společnosti vlastně nehraje žádnou roli. Minulost jako by neexistovala, ale současnost se proti ní vymezuje. Současnost také v podstatě neexistuje, protože je vlastně jen cestou k budoucnosti (dokonale fungující společnost). Zároveň se budoucnost proti současnosti také vymezuje (dokonalá společnost z budoucnosti).

Předělat od základu člověka, to není jen tak. Tento fakt si neuvědomovali sovětsí diktátoři. Za objekt svého experimentu si vybrali ty co možná nejčistší bytosti, které po tehdejším Rusku chodily. Nemohla jimi být v žádném případě inteligence, protože ta měla svůj řád a její způsob života byl tradiční (ostatně inteligence a tradice šly, jdou a vždy půjdou ruku v ruce), kdežto komunisté přišli a řekli, že se teď bude dělat komunismus. Nikdo vlastně nevěděl, o co jde (toto je výstižně zobrazeno v *Čevenguru* Andreje Platonova). Nicméně všechna dosavadní pravidla, společenské tituly, principy, kalendář, priority společnosti a pro naše téma důležitá literatura a literární kritika byly zničeny. Inteligence tedy samozřejmě nebyla žádoucí. Komunisté se jí snažili vymýtit jako celou společenskou vrstvu. Tato „třída“ nebyla totiž vhodná pro takový způsob chování a myšlení, který se vyžadoval po správném sovětském občanovi. Pro takový záměr byla žádoucí jiná vrstva společnosti, méně vzdělaná a méně spokojená – dělnická třída, popřípadě rolníci (ale níže si vysvětlíme, že rolníci zase tak vhodní také nebyli), protože dělníkům nebyl dostatek na revoluci takových rozměrů. Dalším příhodným typem bytostí byly děti a naděje byla vkládána především v děti bezprizorní, které se objevily hlavně v souvislosti s občanskou válkou a hladomorem ve 30. letech. Touto tematikou se zabýval již zmíněný autor *Pedagogické poemy* Anton Makarenko. Přeučoval děti (nutno podotknout, že celkem úspěšně), které neměly čistou minulost, ale on o její konkrétnosti nevěděl a vědět nechtěl.

¹⁹ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.20

Mezi další zastánce tradice řadíme některé rolníky, venkovany, přestože nebyli vzdělaní, většině z nich se bolševický režim přičil. Můžeme je označit za buřiče, nechtěli plnit požadavky a dokonce například jedna rolnická rodina snědla všechn svůj dobytek, jen aby nepřípadl státu.

Proletariát (tedy dělnictvo) bylo vlastně celou dobu vystavováno jako vzor, přestože pohled na něj se měnil z nadlidí, přes přechodný typ mezi lidmi a nadlidmi (čili lepší verzi lidí) až v systematickou jednotku neschopnou řídit samu sebe, jak konstatoval Vladimír Lenin a přiznal se tedy ke zklamání. Dělnictvo označil za nezralé. Důvod byl především ten, že se po revoluci objevila několik protestních skupin, které pracovní nadšení nesdílely a pracovaly naopak méně. „**Zde si ovšem systém vypomohl dobře zvládnutým uměním propagandy.**“²⁰ Ti, co nepracovali, byli propagováni jako nečistí a ti špatní.

Pro socialistický realismus typické umění na sociální objednávku a podřízenost umění se odráží také v Černyševského románu *Co dělat?* («Что делать?»; 1862–1863). Text je mimo jiné důležitý pro rozvoj kladného hrdiny. Požadoval bezpohlavnost a práci kladl na první místo. V literatuře 30. let XX. století pak můžeme najít zřetelné aluze na utopické pasáže románu *Co dělat?* například v Platonovově románu *Šťastná Moskva* («Счастливая Москва»).

1.5. Sovětští ideologové

- Andrej Ždanov

Andrej Ždanov, sovětský politik a ideolog, se narodil v roce 1896 a zemřel v roce 1948. Jako mladý vstoupil do bolševické strany a po zavraždění Sergeje Kirova v roce 1934 se stal předsedou stranické organizace v Leningradu. Hlavním uměleckým katem se stal v roce 1946 z rozhodnutí Josifa Stalina. Jeho řízení kulturní politiky (*ždanovština*) mělo za následek pronásledování a trestání umělců (Anna Achmatovová, Michail Zoščenko, Dmitrij Šostakovič, Sergej Prokofjev, aj.). Jeho smrt bývá připisována, podobně jako u jiných politiků a spisovatelů mezi lety 1922-1953, Josifu Stalinovi, anebo alkoholismu.

Andrej Ždanov zásadně ovlivnil mnoho životů a obecně celou sovětskou kulturu. Dohlížel na striktní dodržování zásad socialistického realismu. Kánon stvrzoval a pomáhal hodnotám politickým.

²⁰ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.29

„Patřil mezi ty, kdo tvořili jádro bolševické strany, v jehož čele stál J. V. Stalin, a jež v nesmiřitelném boji vyvedlo sovětský lid na širokou cestu.“²¹

Jako skvělý příklad toho, jak zlým a striktním člověkem byl Andrej Ždanov, bych ráda uvedla případ Jakova Bykina. Ten si o smrt vlastně sám napsal, protože požádal Josifa Stalina prostřednictvím dopisu o schopného čekistu, který může objektivně posoudit, zda v Ufě v roce 1937 sám Jakov Bykin bojuje dostatečně tvrdě proti nepřítelům socialismu.

„Žádám o jedno: pošlete sem schopného, rozumného čekistu. Ať se tu na všechno objektivně podívá!“²²

Andrej Ždanov oba tamější hlavní stranické organizátory, tedy Jakova Bykina a jistého pana Insančurina, ihned odvolal a oba byli zastřeleni ještě společně s těhotnou manželkou Jakova Bykina.

Ideolog se k akci vyjádřil slovy:

„Morální tíha, která na nás ležela, se rozptýlila. Sloupy jsme podsekli, ploty už spadnou samy...“²³

Andrej Ždanov se také rád chvástal tím, že i přes své chatrné zdraví odhalil spoustu „nepřátel lidu“. V protifašistickém boji se nijak zvlášť neangažoval, avšak oceněn byl nejvýznamnějšími vojenskými řády.

V roce 1946 **„odhalil chyby a nedostatky na literární frontě a spisovatele, kteří zatahovali sovětskou literaturu do bahna bezideovosti a poklonkování před zahrávající úpadkovou buržoazní kulturou, podrobil nemilosrdné kritice.“²⁴**

Ve *Velké sovětské encyklopedii* a dalších dobových publikacích (od dvacátých let do roku 1987) se píše o Andreji jako o talentovaném a úspěšném chlapci a později muži (účastník revolučního hnutí, členu bolševické strany, vůdci leningradské stranické organizace, hlavním cenzorovi sovětské kultury). Byl také **„vynikajícím odborníkem v oblasti literatury, významným znalcem hudby a hudební kultury“²⁵**. Avšak objektivismus této encyklopedie je velice pochybný.

Uvedu příklad několika jeho hodnocení.

²¹ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

²² http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

²³ <http://novysmer.cz/index.php/historie/2590-kdo-to-byl-andrej-alexandrovi-danov>

²⁴ <http://novysmer.cz/index.php/historie/2590-kdo-to-byl-andrej-alexandrovi-danov>

²⁵ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

„Nejenom hudební, ale i politický sluch sovětských skladatelů musí být velmi citlivý“²⁶.

„Strojené obraty á la Kant, jež slycháme od dnešních buržoazních atomových fyziků, je vedou k závěrům o „svobodné vůli“ elektronů, k pokusům zobrazit hmotu jenom jako určitý soubor vln a k dalším podivným nesmyslům.“²⁷

„Anna Achmatovová patří k vlajkonošům prázdné, bezideové, aristokratické salonní poezie, jež je sovětské literatuře absolutně cizí. Okruh její poezie je uboze omezený.“²⁸

„škodí výchově sovětské mládeže, a proto je v sovětské literatuře nelze trpět“²⁹

„falešná vulgární a často prostě patologická. Skladatelé podrývají základy skutečné hudby a tvoří zrůdná hudební díla prodchnutá idealistickými prožitky“³⁰ (o hudbě Dmitrije Šostakoviče, Sergeje Prokofjeva, Arama Chačaturjana a Dmitrije Kabalevského).

V roce 1946 byl v časopise Hvězda («Звезда») a Leningrad («Ленинград») obviněn Michail Zoščenko, satirický spisovatel, z toho, že zobrazuje sovětskou skutečnost

„záměrně pomlouvačným způsobem; hlásá shnilou bezideovost, vulgárnost a apolitičnost, jež mají dezorientovat sovětskou mládež a otrávit její vědomí.“³¹

Hlavní ideolog - teoretik například nabídl Michailovi Zoščenkovi, aby řídil časopis Krokodýl («Крокодил»), avšak autor to odmítl. Byl tedy Andrejem Ždanovem vyloučen ze Svazu sovětských spisovatelů. Pravdivé a kritické zobrazení skutečnosti je pro socialistický realismus naprosto vyloučeno, a proto byli například Michail Zoščenko nebo Michail Bulgakov pronásledováni. Osobnost a tvorba Andreje Ždanova byly zařazeny do osnov škol a univerzit. Studenty ale stejně zajímaly jiné pasáže, než si autor představoval (například slova Osipa Mandelštama).

Tento sovětský politik hrál také klíčovou roli při vypracování zásad socialistického realismu. V roce 1934, tedy po zavraždění předsedy leningradského výboru Sergeje Kirova, byl Andrej Ždanov vedoucím leningradské stranické organizace a zároveň také tajemníkem Ústředního výboru VKS. V roce 1940 odjel propagovat sovětskou ideologii do Estonska. V letech 1941–1944, která pro Rusy znamenají léta Velké vlastenecké války, byl jedním

²⁶ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

²⁷ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1250:kdo-byl-maral-tuchaevskij&catid=39:historie&Itemid=50

²⁸ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

²⁹ <http://novysmer.cz/index.php/historie/2590-kdo-to-byl-andrej-alexandrovi-danov>

³⁰ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

³¹ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

z řídicích členů obrany Leningradu a později se stal generálplukovníkem. Věnoval se marxisticko - leningradské filosofii a socialistické kultuře, v níž důsledně prosazoval socrealismus. Usiloval o to, aby si lidé v socialistické společnosti zvykli „**pokládat veřejné záležitosti za své naléhavé osobní záležitosti**“³² Andrej Ždanov byl dvakrát vyznamenán Leninovým řádem. Ke konci života se již kvůli nemoci nemohl společensky angažovat.

„Stalin si Ždanova cenil ze všech nejvíce. Prostě, choval se k němu skvěle.“³³

Jak jsem již napsala, existuje však verze, podle které byl zabit na příkaz vůdce.

- Genrich Jagoda

Genrich Jagoda se k bolševické straně připojil v roce 1907. O deset let později se stal členem Čeky. V roce 1934 zemřel Vjačeslav Menžinskij, předseda OGPU (sovětská tajná policie) v letech 1926-1934, což umožnilo Genrichu Jagodovi zaujmout jeho místo. Před smrtí se Genrich Jagoda přiznal k tomu, že Vjačeslava Menžinského otrávil. K nejspíš lživému přiznání byl však donucen. V roce 1934 se tedy lidovým komisařem pro vnitřní záležitosti stal Genrich Jagoda, což byl člověk známý svou zálibou v ženách a hazardních hrách. Byl jedním z hlavních aktérů Stalinových čistek a dokonce spoluzaložil likvidační tábory Gulag. Jak už tomu bývá u sovětských pádů zvykem, Josif Stalin se nejdříve rozhodl sesadit Genricha Jagodu do funkce komisaře pro poštu a telekomunikaci. Jeho místo obsadil Nikolaj Ježov, a to v září roku 1936. Již v březnu roku 1937 byl vydán příkaz k zatčení bývalého lidového komisaře a soud ho „samozřejmě“ odsoudil k smrti. Byl donucen přiznat se k otrávení Vjačeslava Menžinského a zavraždění Sergeje Kirova společně se Lvem Kameněvem a Grigorijem Zinověvem. Rozsudek smrti sdílel Genrich Jagoda (ve funkci od června 1934 do března 1938) s dalšími údajnými zrádci a spiklenci proti sovětské vládě (Nikolaj Bucharin, aj.). Popraven byl také jeho nástupce Nikolaj Ježov (ve funkci od září 1936 do prosince 1938). Po Ježovovi se smrti dočkal také Lavrentij Berija (ve funkci od března 1938 do prosince 1945). Existuje označení „Velká čistka“, které shrnuje teror 30. let XX. století v Rusku za vlády Josifa Stalina. Již zmíněná vražda Sergeje Kirova v roce 1934 se stala prvopočátkem čistky. Během Velké čistky proběhly tři velké Moskevské procesy. První se uskutečnil v srpnu roku 1936. Obviněných bylo šestnáct a měli být součástí jakéhosi trockisticko-zinojevovského teroristického centra. Hlavními odsouzenými se stal Grigorij Zinověv a Lev Kameněv. Takzvané Moskevské procesy byly předem secvičené a rozhodnuté. Týkaly se vedoucích

³² <http://www.ksm.cz/historie/pred-60-lety-zemrel-andrej-alexandrovic-zdanov.html>

³³ ČUJEV, Felix I., Vzpomínky Molotova, 1996, str. 226

stranických funkcionářů. Tyto politické procesy nebyly řádné, obvinění byla nepravdivá a výsledky tedy předem dané. Obžalovaní byli obviněni ze špionáže, spiknutí proti sovětské vládě, nebo z protisovětské agitace. Často byli různými prostředky donuceni k tomu, aby se přiznali. Sám Genrich Jagoda byl odsouzen v rámci jednoho z procesů, a to třetího Moskevského procesu. Během tohoto soudu bylo obžalováno a odsouzeno k smrti nad 21 obětí. Jednalo se o stranické vůdce.

- Nikolaj Ježov

Nikolaj Ježov je spojen s obdobím největších Stalinových čistek v byrokratických, vojenských a politických řadách. Zlikvidován byl například náčelník generálního štábu Michail Tuchačevský, šéf NKVD Genrich Jagoda anebo člen politbyra Nikolaj Bucharin. Následujícím šéfem sovětské tajné policie NKVD se stal (kdo jiný než) Nikolaj Ježov. Měřil 151 cm, což kontrastuje s jeho krutostí a zároveň ji to možná i trochu vysvětluje. NKVD vedl v letech 1936-1938 a toto období se někdy nazývá ježovština. Přestože byl Nikolaj Ježov bezmezně věrný Josifu Stalinovi, jeho funkční období skončilo sesazením z funkce a následným zastřelením.

Nikolaj Ježov dosáhl pouze základního vzdělání a pracoval jako asistent krejčího anebo dělník v továrně. K bolševické straně se připojil několik měsíců před Říjnovou revolucí a za občanské války bojoval samozřejmě v Rudé armádě. Měl ideální profil komunisty. Od roku 1935–1939 byl také předsedou Ústřední komise stranické kontroly, což byl orgán, který prováděl čistky ve straně. Josif Stalin potřeboval člověka, který bude plnit jeho rozkazy, a sám vůdce bude přitom mít čisté ruce. Jak jsem již zmínila, zbavil tedy funkce a následně také nechal fyzicky zlikvidovat Genricha Jagodu. V roce 1936 se stal Nikolaj Ježov šéfem NKVD a rozhodl se provést generální čistku především v oblasti státní správy a stranických politiků. Nastoupil místo Genricha Jagody, který na vykonávání této funkce již podle Andreje Ždanova a Josifa Stalina nestačil.

„Považujeme za absolutně nezbytné urychleně jmenovat soudruha Nikolaje Ježova do funkce komisaře vnitra. Jasně se ukázalo, že Genrich Jagoda při odhalování trockisticko-zinovjevovského bloku na své úkoly nestačí. Sjednocená státní politická správa má v této záležitosti čtyřleté zpoždění!“³⁴

Tento telegram předznamenal hrůzné příkazy k zatčení, rozsudky, výslechy a vraždy. Vrchol stalinských represí nastal v roce 1937, přičemž v letech 1937-1938 byl hlavním

³⁴ http://www.novysmer.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1185&Itemid=50

vykonavatelem myšlenek a přání Josifa Stalina Nikolaj Ježov. Vrcholem jeho kariéry se staly oslavy 20. výročí sovětské policie, kde byl oslavován právě a výhradně on. Jeden z lidí, kteří osobně znali Nikolaje Ježova, ho popisuje slovy: „**Neznám ideálnějšího pracovníka... Přesněji řečeno, ne pracovníka, ale vykonavatele. Když mu něco přikážu, nemusím to prověřovat, mohu si být jist, že provede všechno. Má jen jeden, ovšem důležitý nedostatek: neumí se zastavit.**“³⁵

Tento sovětský ideolog neztrácel energii nějakými soukromými zálibami, protože měl pouze jednu, a to hlídat a likvidovat nepřítel. Poté, co se vůdci znelíbil, měl Nikolaj Ježov odmítnout falešné přiznání spiknutí proti Josifu Stalinovi. Byl tedy obviněn z homosexuality, špionáže, terorismu a následně zastřelen.

1.6. Spisovatelův talent v područí strany

- Michail Šolochov (*Rozrušená země*)

Michail Šolochov je první sovětský spisovatel, který si mohl převzít Nobelovu cenu v roce 1965. To vše samozřejmě za to, že jako spisovatel reprezentoval stranu a kladl dostatečný důraz na výchovnou funkci, která byla vyžadována. V jeho románu o kolektivizaci *Rozrušená země* («Поднятая целина») popisuje proces kolektivizace ve 30. letech v ruské vesnici. Děj se netradičně soustředí kolem inteligence.

Rozrušená země je rozsáhlý román. Řadíme ho mezi díla, která byla ovlivněna propagandou, tedy, ve kterých můžeme najít výrazné prvky ideologizace. Děj je zasazen do počátku třicátých let a odehrává se v Donské oblasti, ze které autor pocházel (dalším jeho populárním dílem jsou *Donské povídky*). Je zde popisován život zemědělců a zdůrazněn je jejich postoj k hospodářským a politickým změnám. Hlavní dějovou linií je založení kolchozu. Teorie i praxe kolektivizace (= privátní zemědělství přeměněno na kolektivní) se objevila v souvislosti s komunismem a také s ním zemřela.

Hlavními hrdiny jsou Nagulnov a Davidov (Нагулнов; Давидов), kteří reprezentují statečnost a vůdčí schopnosti. Nagulnov je spíše introvert, ale je nadšený z kolektivizace. Davidov je vyrovnaný. Organizují kolchoz a motivují vesničany, aby pracovali, jak jen můžou. Také odhalují nepřátelskou skupinu, jejímiž reprezentanty jsou Ostrovnov a Plovcev. Vše vyvrcholí smrtí hlavních hrdinů ve jménu komunismu. Obětují se, což je hrdinský čin, protože

³⁵ <https://www.dokoran.cz/ukazky/1056052736.html>

jejich smrt zastavila zamezení dalšího působení nepřátelské skupiny a byla tedy prospěšná komunistické společnosti.

Autor je zcela zřejmě na straně socialismu, avšak neopomíná všechny nesnáze, které jsou kolchozníci nuceni řešit. Prvky idealizace můžeme silně pocítovat v momentě, kdy členové nepřátelské skupiny nemají problém se zabitím vlastních příbuzných, kdežto Nagulnov a Davidov jsou heroizováni. Propaganda posiluje třídní nenávisť. S kolektivizací byly spojeny určité problémy. Někteří se své půdy dobrovolně vzdát nechtěli, a proto bylo častokrát použito násilí, docházelo k popravám nebo vězněním, což Michail Šolochov ve své verzi reality naprosto potlačuje.

- Boris Pasternak (*Doktor Živago*)

Boris Pasternak je dalším autorem, jehož osud byl poznamenán propagandou. Za román *Doktor Živago* («Доктор Живаго») byl vyloučen ze svazu spisovatelů a chtěli ho poslat do vyhnanství na Sibiř, avšak světová inteligence se za něj postavila. Josif Stalin ho tedy alespoň donutil k odmítnutí Nobelovy ceny, kterou měl obdržet v roce 1958 za celoživotní dílo. Cenu po jeho smrti převzal syn.

V Rusku román *Doktor Živago*, který byl napsán mezi lety 1945 a 1955, mohl vyjít až v roce 1988. Boris Pasternak byl především básník a to se odráží i v jeho prozaických dílech. Součástí *Doktora Živago* je sbírka básní, která výrazně přispěla k jeho uznání ze strany světových autorů. Kromě prózy a poezie se autor výrazně věnoval překladům, tak jako spousta protirežimních autorů. Ve 30. letech, s nástupem Josifa Stalina, nastoupil také socialistický realismus s jeho nekompromisní schematičností. Každý, kdo se nepodřídil, nesměl publikovat. Boris Pasternak (tak jako spousta jiných spisovatelů XX. století) zjistil, že se jako spisovatel žít nemůže.

Autor a jeho *Doktor Živago* společně patřili na seznam zakázaných. Hlavním hrdinou byl totiž inteligent, což je v rozporu se vzorcem socialistického realismu. Ukazuje absurditu doby (jak neustále musí vyplňovat nesmyslné dotazníky o pacientech, a přitom mu chybí medikace pro ně apod.). Dále byl spisovatel kritizován za subjektivismus a neplnění dobových úkolů literatury. Román *Doktor Živago* je částečně autobiografický a má široký historický záběr. Žánr, který není pro socialistické dílo typický, je deník. Forma deníkových zápisků Jurije Živago zvýrazňuje autenticitu. Hlavní hrdina nevede žádnou odbojovou skupinu a není revolucionářem, ani šířitelem komunistických myšlenek. Je tedy postavou pasivní oproti žádoucímu aktivnímu revolucionáři. Filosofie celého díla je založena na jedinečnosti člověka,

kterého je potřeba si vážit. Pasternakův světový (ve smyslu pokrokový a držící krok se světovou literaturou) individualismus stojí tedy proti sovětskému kolektivismu.

- Michail Bulgakov (*Mistr a Markétka*)

Dalším autorem, jehož život a dílo bylo komunistickým režimem a propagandou výrazně ovlivněno, je Michail Bulgakov. Byl oblíbeným Stalinovým autorem, protože Josif Stalin měl rád drama *Dny Turbinových* («Дни Турбиных») a věděl, že je to velice talentovaný spisovatel. Jedná se o dramatisaci Bulgakovova prvního díla *Bílá garda* («Белая гвардия»). Vyhnul se smrti možná právě díky této divadelní hře.

Michail Bulgakov nebyl příznivcem režimu, avšak plně najevo tento postoj projevil až v satirickém románu *Mistr a Markétka* («Мастер и Маргарита»), na němž mistr Bulgakov dlouhá léta pracoval. Je známo, že rukopis románu sám autor spálil, a proto knihu psal znovu, jak si ji pamatoval. Již jeho vědecko - fantastické *Psi srdce* («Собачье сердце»; ukazuje absurditu komunistického režimu, že napůl pes a napůl kriminálník Šarikov může v takové společnosti uspět) nebo *Útěk* («Бег») jsou satirického ražení. Proto také byla v roce 1929 všechna Bulgakovova díla kromě *Bílé gardy* zakázána. Jako spisovatel skončil. Stal se z něj jeden z autorů písícih „do šuplíku“. V této době vznikl ostře satirický a alegorický román *Mistr a Markétka*, jehož oficiální publikace se autor nedočkal. V samizdatu kniha kolovala, avšak legální vydání bylo povoleno až v roce 1967. Michail Bulgakov zemřel v roce 1940, avšak v roce 1938 chtěl emigrovat. Josif Stalin jeho žádosti ignoroval.

Román *Mistr a Markétka* byl vydán časopisecky jeho třetí ženou v polovině šedesátých let. I tak se ovšem jeho publikace rovnala tomu, kdyby dál ležel v literátově archivu. Z díla musela být vymazána jednotlivá slova, fráze i celé pasáže ve snaze učinit z *Mistra a Markétky* dílo ideologicky nezávadné. Nedá se však říct, že by se záměr cenzury zcela vydařil. Z Michala Bulgakova se i přesto stal celosvětově uznávaný autor.

„mění se v hledání symbolické cesty vedoucí k pochopení smyslu pozemského bytí, kosmického řádu.“³⁶

Bulgakovova tvorba má nemálo autobiografických rysů, což se samozřejmě týká i jeho nejslavnějšího románu *Mistr a Markétka*. Předobrazem Markétky byly jeho tři manželky, Mistr je sám Michail Bulgakov.

³⁶ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.110

„Štvavá kampaň v tisku rozpoutaná proti Mistrovi a jeho románu o Pilátu Ponském velmi připomíná útoky vedené proti Bulgakovovi v souvislosti s novelou Osudná vejce, hrami Dni Turbinových, Útěk, či románem Bílá garda.“³⁷

K lásce k literatuře a hudbě ho dovedla jeho matka. Dal se však, jak bylo v rodině tradicí, na studium medicíny. V roce 1905 se Michail Bulgakov seznámil se svou první ženou Tasjou, která ho později doprovázela při práci lékaře na frontě a se kterou žili bohémským životem plným kultury. Již po návratu z války, v roce 1917, se spisovatel nakazil od svého pacienta záškrtem, který měl pro něj vážné následky. Proto také použil pro utišení bolestí opakovaně morfium. Stal se na něm závislý. Postupně i na opiu. Celou dobu mu stála po boku stále ta stejná milující žena, která ho nakonec ze závislosti dostala tím, že mu místo drog začala píchat destilovanou vodu a snášela jeho abstinenční stavy. Po vypuknutí občanské války v roce 1919 byl mobilizován do Vladikavkazu, kde onemocněl pro změnu tyfem. Po skončení občanské války se autor rozhodl k nepochopitelnému kroku, stát se moskevským spisovatelem na plný úvazek. Přes leckteré neshody zůstávali s Tasjou stále spolu. Navštěvovali výstavy, divadla, večírky. Materiálně zajištění však téměř nebyli, protože **„život v porevoluční Moskvě nebyl jednoduchý a kromě toho se vyznačoval mnoha typicky sovětskými specifiky spjatými s uváděním revoluční teorie do praxe.“³⁸**

Tato specifika zahrnují mimo jiné otázku bydlení. Michail Bulgakov byl nucen bydlet v tzv. experimentálním domě **„pracující komuny“³⁹**, kde bylo opravdu živo. Situace se zdála pro Michaila Bulgakova, který nemohl kvůli hluku ani psát, již bezvýchodná. Rozhodl se proto napsat dopis Naděždě Krupské (manželka Vladimíra Lenina), díky níž byl jemu a jeho ženě přidělen samostatný pokoj. Od té doby chtěli obnovit standart, tzn. **„byt, oblečení, knihy“⁴⁰**, o což se spisovatel od té doby snažil i celý jeho následný život.

Mohlo by se tedy zdát, že Michail Bulgakov se svou první ženou budou žít šťastně až do smrti, avšak to ani zdaleka nebyla pravda. Zanedlouho se kvůli nové známosti spisovatel se svou manželkou rozvedl a roku 1924 publikoval v časopise Rossija («Россия») svůj první román *Bílá garda*, který se později přeměnil ve Stalinovo oblíbené drama *Dni Turbinových*. Autor v díle popisuje osudy bílé emigrace po revoluci. Díky tomuto dílu se odstartovala řada událostí, na jejichž konci se z Michaila Bulgakova stal slavný a zároveň nežádoucí spisovatel.

³⁷ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.127

³⁸ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.115

³⁹ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.115

⁴⁰ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.115

V roce 1926 byly u spisovatele doma zabaveny deníky a také rukopis novely *Pší srdce*. Následovala spisovatelova literární smrt. Od té doby nemůže publikovat, jeho dosavadní díla jsou zakázána. Hledá tedy cestu obživy jinde (což je typické pro spisovatele ve 20. a 30. letech XX. století; hledání způsobu, jak přežít). Uplatnění, i když nevalné, nachází v oblasti divadla. Spousta jeho her je však cenzurou zamítnuta.

Později se situace vylepšuje. Autor dostane konečně vytoužený samostatný byt s pracovnou. Jeho velmi vzdělaná druhá manželka mu pomáhá s prací. Ona (stejně tak jako pravděpodobně všechny tři jeho ženy) posloužila námětem Markétky, jejíž láska pomáhá Mistrovi v boji s mocí. Ke konci dvacátých let se ruská literatura dostala do područí Josifa Stalina a se vznikem Svazu sovětských spisovatelů zamezila možnostem svobodného vyjadřování. Situace se značně zpřísnila. To samozřejmě pro spisovatele opět znamenalo literární záhubu, ale nejen to. Neměl šanci pracovat vůbec, protože měl špatný politický profil. Rozhodl se tedy ze zoufalství požádat samotného Josifa Stalina a jeho kolegy (Michail Kalinin, Vjačeslav Sviděrskij, Maxim Gorkij,..) o emigraci. V přísně tajném psaní se skrývalo sdělení jasného obsahu.

„Co se týče Bulgakovovy žádosti o odjezd do zahraničí, domnívám se, že je třeba ji zamítnout. Pustit jej za hranice s takovými názory znamená zvýšit počet nepřátel. Lépe bude ponechat ho zde a instruovat ÚV, že je nutné na něm zapracovat a získat ho na svou stranu. Literát je to talentovaný a za tu snahu to stojí.“⁴¹

Zároveň se zamítnutím žádosti mu byly navráceny jeho deníky zabavené při domovní prohlídce. Již několikrát o ně totiž autor žádal. Michail Bulgakov se ale tak snadno nevzdával. Adresoval další dopis, tentokrát konkrétně Maximu Gorkému, o němž bylo známo, že uměl ocenit literární talent a často se za autory přimlouval. Poté vystoupil ze Všeruského svazu spisovatelů. To odstartovalo linii nemilých událostí. MCHAT («Московский художественный академический театр») s ním rozvázal smlouvu na hru *Útěk*. Michail Bulgakov nyní začíná alegorií bojovat proti mocí. Píše drama *Moliere* («Мольере»), ve kterém se střetává umělec a mocenská síla Ludvíka XIV.. Autor se ocitá ve světě konfliktu s režimem, který se již neuvěřitelně daleko vzdálil od ideologie diktatury proletariátu z počátku dvacátých let. Michail Bulgakov věděl, že buď se přidá a bude poslušný, anebo bude mít problém. Ten také nastal v roce 1930 - problém materiálního strádání. Manželé upínali své naděje k románu

⁴¹ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.119

Bílá garda, který byl vydán v Paříži. V dopise bratrovi (leden 1930) se Michail vyjadřuje ke své životní situaci „úsměvnou“ metaforou:

„Naprosto střízlivě oznamuji: moje loď se potápí, voda se valí na můj můstek, Je potřeba tonout statečně. /.../ Existuje-li nějaká možnost poslat můj honorář /.../ prosím, aby mi byl poslán: nemám ani kopějku.“⁴²

Následující dopis bratrovi (únor 1930) píše Michail Bulgakov až po zákazu inscenace již zmíněného dramatu *Moliér*.

„Můj osud je složitý a hrozný. Teď mě nutí k tomu, abych mlčel, a to se pro spisovatele rovná smrti. /.../ Svůj spisovatelský úkol jsem se v nepředstavitelně obtížných podmínkách snažil splnit, jak náleží, ale teď je má práce zastavena. /.../ Asi jsem příliš složitý stroj, jehož produkce není v SSSR žádoucí. /.../ Nestane-li se nějaký zázrak, nezůstane v mém malém a vymrzlém bytě žádný předmět. Krámů mi líto není. Židle, sklenice, vezmi je čert. Bojím se o knihy! Moje knihovna není bůhvíjaká, ale být bez knih by byla moje smrt...“⁴³

Bulgakovovi tedy byli na mizině, a co víc, zadlužení. Jméno Michail Bulgakov zmizelo z Velké literární encyklopedie, nikdo o něm nepsal, nikdo ho neznal. V těžké situaci se rozhodl pro napsání ponižujícího dopisu Josifu Stalinovi, Lazaru Kaganoviči a také Genrichu Jagodovi (březen 1930). Tentokrát se sepsáním a posláním dopisu autorovi pomohla jeho budoucí třetí žena, Jelena. Autor v dopise žádá o jakoukoliv možnost tvořit. Dostali ho tam, kam chtěli.

„Nabízím SSSR naprosto čestně, bez stínu záškodnictví, odbornost režiséra a herce, jenž je ochoten svědomitě inscenovat jakoukoliv hru, počínaje hrami shakespearovskými až po hry současné. Žádám, abych byl jmenován pomocným režisérem v Prvním uměleckém divadle – v nejlepší škole vedené mistry K. S. Stanislavským a V. I. Němirovičem-Dančenkem. Nebudu-li jmenován režisérem, žádám funkci statisty. Není-li ani funkce statisty možná, žádám o funkci jevištního technika. Není-li ani to možné, žádám sovětskou vládu, aby se mnou naložila, jak uzná za vhodné, ale nějak naložila, protože já, dramatik, autor pěti her, známý v SSSR i za hranicemi, jsem zde V TOMTO OKAMŽIKU žebrák, člověk ulice odsouzený k záhubě.“⁴⁴

⁴² RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.122

⁴³ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.122

⁴⁴ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.125]

Pro spisovatele se stal zázrak. Sám soudruh Josif Stalin zavolal k Bulgakovovým domů. Zřejmě autorovi během telefonátu přislíbil osobní setkání, ke kterému však nikdy nedošlo. Josif Stalin se, ať už to bylo z jakýchkoliv důvodů (den předtím se zastřelil spisovatel Vladimír Majakovskij; vůdce měl rád osobní kontakt s umělci,..) rozhodl spisovateli vyhovět a jmenoval ho asistentem režiséra Prvního moskevského uměleckého divadla. Hra *Dni Turbinových* byla opět povolena. Zdálo by se, že se autorův život zase obrací k lepšímu, avšak opak byl pravdou. Autor napsal ještě nejedno psaní Josifu Stalinovi, ve kterých ho tedy mimo jiné žádá o již zmíněnou schůzku, především pak ale o možnost emigrace. Dopisy však zůstaly bez odezvy.

Michail Bulgakov těžce onemocněl. Měl srdeční slabost a trpěl paranoiou a fobií, která se později rozvinula v neurózu. Poslední roky svého života pracoval spisovatel na svém vrcholném díle, románu *Mistr a Markétka*. Kvůli nemoci mu však se psáním pomáhala jeho třetí žena Jelena. Když v roce 1934 diktoval své manželce kapitolu o Požáru v Berliozihovo bytě, ještě netušil, že se požár odehraje i v jeho skutečném životě. Román je tedy místy až děsivě autobiografický. Nicméně, tento reálný požár přinesl Bulgakovovi štěstí v něštěstí, protože dostal vlastní třípokojevý byt v Domě spisovatelů. Šest let pracoval Michail Bulgakov pro divadlo MCHAT. Stále se mu nedařilo získat povolení pro inscenaci řady svých dramát. Právě proto se rozhodl v Moskevském uměleckém akademickém divadle skončit a stát se libretistou. Tento krok svědčí o umělecké všestrannosti autora.

V roce 1938 vstoupil MCHAT opět do života Michaila Bulgakova. Tentokrát byl požádán o to, aby se jako režisér ujal hry *Batumi* («Батум»), která měla ztvárňovat mladého Josifa Stalina a jeho tehdejší hrdinské revolucionářské činy „**jako kladného hrdinu kulturního mýtu**“⁴⁵

Konečná verze inscenace ještě před premiérou sklídila velký úspěch u všech kromě vůdce. Nesouhlasil se zobrazením sebe samého jako romantického revolucionáře, měl být zobrazen jako moudrý Josif Stalin ze třicátých let. K tomu se však Michail Bulgakov nesnížil. Jeho osud tato událost zvrátila. Zdravotní stav se mu zhoršil natolik, že 4. 3. 1940 umírá.

⁴⁵ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.130

2. NEOFICIÁLNÍ LITERÁRNÍ PROUD

2.1. Obecná charakteristika a typické znaky

Někteří autoři neoficiální literatury byli více odvážní, jiní méně. Jedni problém nazývají pravým jménem (Michail Zoščenko, zpočátku Maxim Gorkij, Ivan Bunin), druzí ho trochu zahalí (Michail Bulgakov) a třetí se ocitají na hranici sorealistického a protirežimního textu i života (Andrej Platonov, Boris Pilňak). Odpor v podobě ostrých literárních „kritik“ se objevuje již těsně po roce 1917. Jedná se o Maxima Gorkého (*Nečasové úvahy*, «Несвоевременные мысли» aj.), dále pak Ivana Bunina (jeho *Proklaté dny* psané formou deníku, 1918), Jevgenije Zamjatina (antiutopický román *Мы*, 1920; Jeskyně, «Пещера», 1922), Lazara Lunce (jeho drama *Město Pravdy*, «Город Правды», 1923–24). Také se objevují ne zcela klasické utopie, tzv. „paralelní utopie“⁴⁶, jejichž představitelem je například Alexandr Čajanov (*Cesta mého bratra Alekseje do země rolnické utopie*, «Путешествие моего брата Алексея в страну крестьянской утопии», 1920). Do „hry“ se zapojuje i Velimír Chlebnikov se svými ekologickými utopiiemi a Andrej Platonov s *Povídkou o mnohých zajímavých věcech* («Рассказ о многих интересных вещах», 1922). Dvacátá léta jsou úrodná co se týče satiry. Zesměšňován je především jazyk, byrokratické obraty a samozřejmě soudobé hříchy (jako je například donašečství, lakomství, faleš apod.). Autory tohoto žánru jsou velice dobře známá jména, jako je Michail Zoščenko, Michail Bulgakov, Andrej Platonov nebo také Ilja Ilf a Jevgenij Petrov.

Válka znamenala spoustu životů a nemohla zůstat bez odezvy. Již ve dvacátých letech vyšly na povrch hrůzy, které s sebou přinesla. O své zkušenosti se podělil například Nikolaj Šmelev s románem *Slunce mrtvých* («Солнце мертвых», 1923), Isaak Babel s jeho *Rudou jízdou* («Конармия», 1923–26). Dále také například Vsevolod Ivanov s povídkou *Tajemství nejtajnější* («Тайное тайных», 1927). Isaak Babel se vymyká sovětskému modelu zobrazení války tím, že neidealizuje skutečnost, ale ukazuje opravdový život, každodenní tragismus, a to vše v kontrastu s popisy přírody. Nic nepřikrášluje. V jeho povídkovém cyklu *Rudá jízda* se slévá surovost s lyrismem. V roce 1937 byl i on pronásledován a zatčen. Isaak Babel i Michail Šolochov bojovali v občanské válce na straně rudých, avšak u Michaila Šolochova se hrdina ospravedlňuje před sebou i ostatními a potřebuje cítit, že ho čtenář chápe. Jeho popisy jsou

⁴⁶ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.176

detailnější. Autor je objektivnější a nic čtenáři nezatajuje. Sám říkal, že mohl psát pouze to, co sám opravdu zažil.

Následující linii autorů nemůžeme nazvat vyloženě protirežimní, přesto naznačuje odpor ke stereotypní vizi, k pojmání reality a člověka, který se náhle ocitá v nové epoše, ne jen životní, ale i historické. Jedná se o Andreje Platonova, Vladimíra Nabokova, Nikolaje Zabolockého).

Podle M. Zahrádky mezi hlavní charakteristické rysy té troufalé literatury, která se vymyká pravidlům ruské oficiální poezie a prózy, patří nadčasovost, prolínání jazyků (moderních a zastaralých) a světů (skutečných a fiktivních). Já doplním intertextovost. Nebezpečná je v oficiální literatuře pravda, kterou naopak v té neoficiální najdeme. Věci se v sovětském Rusku nesmí ukazovat takové, jaké ve skutečnosti jsou. Člověk je proto v literatuře neoficiální ukázán zevnitř, je odhalováno jeho nitro, jeho soukromí. Proti sobě stojí kolektivismus a individualita, jednoduchost a složitost, pevně daná struktura a stylizace a v neposlední řadě stojí na straně oficiální literatury odpověď (kterou na všechno udává a potřebuje a která už dál nevede) a otázka na straně literatury neoficiální (která je spojena s dětským vnímáním a fantazií, protože je věčná, nekonečná a otevřená). Objevuje se také etická otázka, která je v oficiální literatuře také, ale je posunutá za všechny hranice. V socialistické literatuře se (a mimo jiné i díky ní také v sovětské společnosti) setkáváme s morálkou stáda, morálkou, která násilí proti třídnímu nepříteli považuje za konání dobra. Toto všechno je součást oficiální propagandy, proti které neoficiální literatura bojuje.

Neoficiální literatura se vyznačuje pluralitou názorů (nejednoznačností), vědomím jiné reality, v některých případech míšením různých stylů a žánrů. Zjednodušeně řečeno, neztratila svůj půvab. Vyprávěcí, vyjadřovací, obsahový. Co se tedy obsahové stránky týče, není slepá k celosvětovému pocitu bloudění, hledání, pocitu prázdnoty, motivu divadla a masek, ticha a tématu odcizení, strachu ze smrti, ztráty, často až úzkosti a šílenství. Nutno podotknout, že tyto životy nekončí šťastným nalezením, nekončí strhnutím masek, zbavením se úzkosti nebo tím, že by se hrdina dočkal toho, na co čekal. Hledá dál, čeká dál, nic nekončí, ani nezačíná.

Neoficiální literatura je určitým podkladem pro zkoumání a pochopení celé sovětské epochy ať už literárně, historicky nebo třeba eticky také proto, že nám paradoxně vysvětluje a ukazuje sovětskou realitu mnohem výstižněji, jednoznačněji a především neideologicky oproti literatuře oficiální. Parodické zobrazení musí z něčeho vycházet, a ta původní skutečnost díky

(například zesměšnění) vystupuje jasně na povrch. V 80. letech přispěli k této rekonstrukci, zejména fenoménu nového člověka, Viktor Pelevin, Vladimír Sorokin a Dmitrij Prigov.

Další skupinou spisovatelů, která se nedržela mainstreamu, bylo OBERIU («Объединение реального искусства»). O skupině OBERIU jsem se již v této práci zmiňovala v souvislosti s jejím privilegiem naprostého oproštění od ideologie. OBERIU, v jejímž čele stál Daniil Charms a Konstantin Vaginov, byla organizace, která se zrodila na počátku třicátých let, kdy ještě Svaz sovětských spisovatelů nezískal monopol v oblasti literatury. V této době se již nenápadně formoval i Союз писателей a připravoval si pole s pomocí svého předchůdce РАПП («Российская ассоциация пролетарских писателей»), která je postavena na dogmatickém základu. Základ skupiny OBERIU tvořil Daniil Charms (vězněn) a Alexandr Vveděnskij (vězněn), dalšími členy byl například Nikolaj Zabolockij, Konstantin Vaginov (mohli vydávat knihy) nebo Igor Bachtěřjev (vězněn). Životy všech členů skončily zatčením a následným pobyt v lágru či zastřelením. To vše pouze proto, že estetická kritéria byla jiná. Jejich poetika se blíží absurdnu, snaží se o naprosto nulovou ideologickou náplň. Pro OBERIU je charakteristická groteska a aluze (propojenost s jinými texty, narážky). Nejedná se o nesmyslné texty, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale autoři se dotýkají existenciálních otázek, tématu smrti a role jazyka v současné společnosti. V lyrických básních Daniila Charmse nebo v jeho cyklu «Случаи» (soubor básní vydaný ve třicátých letech a v podstatě i literární žánr) autor zachycuje opravdu kratičké komické příběhy, ze kterých vyplyne překvapivá pointa. Konstantin Vaginov ve svém románu *Kozlí píseň* («Козлиная песня», 1927) popisuje uzavřenou petrohradskou společnost, kterou současnost nezajímá (nežádoucí pasivita).

Literární díla oficiální (chceme-li socrealistická) propagují především mimetičnost v souvislosti s marxistickou teorií odrazu. Jedním z charakteristických rysů některé neoficiální literatury by mohla být právě ANTI-mimetičnost. Mimetičnost znamená těsné sepětí s realitou, která je ale v případě textů socialistického realismu pouze nahraná, protože svět, který je v nich popisován, není skutečný. Neskutečný svět se objevuje i v té opačné, neoficiální literatuře, ale ani takový literární text se nemůže zcela vyhnout dobovému kontextu. Každý člověk má totiž ten „dar“ vnímat skutečnost a žít v ní, a proto je autor vždy zaměřen na vytváření modelu reálného světa (i navzdory tomu, že otevřeně popisuje svět fiktivní).

3. KE VZTAHU TVORBY OFICIÁLNÍ A NEOFICIÁLNÍ

3.1. Srovnání podle Viktora Jerofejeva

Viktor Jerofejev se také ujal slova nad bezvládným tělem sovětské literatury ve své literárněkritické stati z roku 1990 *Tryzna po sovětské literatuře* («Поминки по советской литературе»). Vyjadřuje se k postupnému odeznívání sovětské epochy a píše, že on určitě nebude tím, kdo bude truchlit. Připomíná slavného Jevgenije Zamjatina, který si již ve dvacátých letech povšiml faktu, že pokud v ruské literatuře nebude vládnout svoboda, nezůstane jí žádná jiná budoucnost, než její minulost. Až v současnosti Viktora Jerofejeva, v devadesátých letech, poznamenává, že konečně svítá naděje ruskému písemnictví na to, aby mělo opravdovou budoucnost. Tento kontroverzní článek publikoval autor v Literárních novinách («Литературной газете») a mimo jiné se vyjadřuje k tomu, co to vlastně sovětská literatura je. Mluví o ní jako o výplodu sočrealistického konceptu, který je živ ze spisovatelovy slabosti, potřebě najít se. Literaturu po smrti Josefa Stalina rozdělil Viktor Jerofejev na **oficiální, vesnickou/venkovskou** (střední cesta, socialistickému realismu se vymyká typem postav a myšlenkově) a **liberální/svobodnou/neoficiální**.

Podle autora na počátku devadesátých let dvacátého století vznikla literatura alternativní, která je zvláštní především tím, že je otevřená k libovolné kultuře a charakterizuje ji polytematika a polystylovost. Tato literatura navazuje na filosoficko - antropoligické objevy dvacátého století naprosto setřené socialistickou kulturou, na existenciální tápání a otázky pohlcující světové umění, na vyjádření individuality. Článek vyvolal spoustu reakcí, především reagovali деревенщики a také jmenovitě Anatolij Marčenko, Vjačeslav Ivanov, Ruslan Kirejev a další.

Za sovětské éry tvořila spousta spisovatelů, avšak ukázali se být pouze mechanickými spisovateli. Těm, kteří jimi nebyli, byla později přiznána umělecká hodnota. A také právě proto (především však proto, že propaganda nemá za potřebí, aby byl někdo proti režimu, a už vůbec ne literáti, kteří mají obyvatelstvo vést k obrazu vůdce) si je sovětská literatura drze přivlastnila. Již Vladimír Lenin se zmínil o oněch dvou Tolstých. Stejně tak evidentně existuje dvakrát i Andrej Bělyj, Boris Pasternak, Michail Zoščenko nebo Andrej Platonov. Viktor Jerofejev podotýká, že neví, kdo napsal *Tichého Dona*, avšak už sama tato skutečnost, že se o autorství pochybuje, je jasným důkazem funkční choroby sovětské literatury. *Tichý Don* je románová epopéj, za kterou Michail Šolochov získal Nobelovu cenu. Děj se odehrává v letech

předrevolučních, revolučních a občanské války. Hlavním hrdinou je kozák, představitel středního kozáctva. Michail Šolochov měl vždy jasno (byl na straně rudých v *Rozrušené zemi*, kde pojednává o kolektivizaci ruské vesnice), avšak v tomto výjimečném díle hrdina váhá, rozhoduje se, ale v závěru se nepřiklání ani k jedné, ani ke druhé straně. Objevují se scény, které rudým nelichotí, což opravdu není pro Michaila Šolochova typické. Také existují názory, že tak mladý spisovatel by ani nestihl napsat dílo takových rozměrů a hodnoty. Spory přišly již s dvacátými lety (sám Josif Stalin nechal zřídit komisi, kterou ale samozřejmě nemůžeme považovat za objektivní), doznívají ovšem ještě dnes. Existují pádné argumenty pro i proti. V Norsku bylo podle slovní zásoby prokázáno, že autorem je Michail Šolochov, avšak například Alexandr Solženicyn naopak jeho autorství nevěřil.

Literáti často, aby přežili, dělali v rámci své tvorby různé ústupky (co se týče tématu, ale i poetiky), anebo třeba zcela zaprodali svůj talent. Síla vlády roste se slabostí lidské povahy. Pocity méněcennosti sovětské společnosti jsou podle bystrého filosofa počátku dvacátého století hlavními viníky revoluce (posléze také kulturní revoluce a kultu Stalina). Viktor Jerofejev přirovnává literaturu sovětské epochy k velkolepé věži, která je víceposchodřová a je v ní dostatek bytů pro všechny (jako literární „Všeproletářský dům“ a reálné „высотки“) Alexeje Tolstého a Alexandry Fadějevovy. Každý umělec by měl mít svůj vlastní svět, pohled a nezapadat jen do nějakého vzorce. Avšak určité typy vzorců fungují a přispívají k celkovému vyznění a přehlednosti (literární styly a žánry).

Co se týče oficiální literatury, opírá se o stranické ideje, které v Rusku nejpevněji zakořenily ve 30. a 40. letech v souvislosti s totální stalinskou vládou. Koncept této literatury spočívá v její službě straně a jejím účelům, ve vštěpení myšlenky socialismu, „nového člověka“ do mozků potenciálních nových lidí. Tento pojem slouží podle Viktora Jerofejeva k jednotné sociální funkci. Socialistický realismus učil vidět skutečnost jako revoluci, a proto odmítal současnost (kterou je třeba překonat) a přímo ji měnil za budoucnost, hlásal sliby různého typu a striktně vymezenou třídní nenávisť. Spisovatel se odnaučil myslet, pouze vyplnil předem dané schéma (ostatně dost podobně je to i s biblickými dogmaty).

Na konto neoficiální literatury Viktor Jerofejev připisuje rys pravdy (nejvíce, jak jen je možné) v kontrastu s literaturou oficiální a její součástí, cenzurou. Cenzura bojovala s liberální literaturou. Ovlivňovala také čtenáře, kteří bojovali mezi sebou a sami v sobě. Neoficiální literatura tedy sehrála při perestrojce velmi důležitou roli, na kterou se již dlouho těšila.

Konečně mohla obhájit práva společnosti a ta mohla začít zase jednat podle zdravého rozumu a morálních zákonů.

3.2. Ke vztahu antiutopie a utopie

Antiutopie a utopie stojí ve dvacátém století v Rusku bok po boku. Pro oficiální literaturu jsou charakteristické utopické prvky nebývalých rozměrů a reakcí na ně se stala právě literatura antiutopická. Co se tématu týče, je u těchto dvou krajních literárních žánrů vesměs stejné. Předmětem zájmu jsou stejné činnosti, vlastnosti a systémem uložené normy a úkoly, avšak jsou jiným způsobem klasifikovány.

Na jedné straně PRÁCE jako kolektivní činnost, která povznáší ducha, úkon naplňující vesmír a mající dokonale určený cíl a účel, zdá se být už spíše životní nutností, než povinností. Na straně druhé práce zobrazena jako rutinní pochmurná činnost, která má nejasnou určenost a nemá vyšší smysl.

Alexejem Gastěvem určený jednotný rytmus při vykonávání práce také našel svou odezvu v tvorbě utopické i antiutopické. Konstantin Simonov popisuje ve své poemě o Pavlu Černém líbivý pohled na stavbu „Běломorkanálu“, na to, jak je jeden dělník druhému podobný. Valentinu Katajevovi také podívaná na pracující dělnictvo při stavbě Magnitogorsku lahodí. Andrej Platonov je z těch stejných pracujících zděšen, je mu jich líto a jejich práci považuje za mrtvou a automatickou.

V souvislosti s prací se objevuje také UNIFORMITA. Oficiální literatura se snaží setřít rozdíl mezi mužským a ženským pohlavím, a pomocí zobrazování uniform, které „dovolují“ ženám, aby si byly s muži rovny a mohly vykonávat jakoukoliv práci. Oblečení má význam symbolický (úderníková košile, cvičky komsomolky, atd.). Oproti tomu literatura neoficiální (antiutopická) poukazuje na uniformitu jako na nežádoucí, podtrhující stádovost a připomínající poslušnou řadu vojáků (Lazar Lunc - v jeho *Měště Pravdy a Rovnosti* chodí všichni oblečení v šedé, Jevgenij Zamjatin - v jeho románu *My* mají všichni stejnokroje s čísly, Andrej Platonov - obyvatelstvo ruských provincií je nuceno chodit v hadrech, protože je nuzné).

Neoficiální literatura se týká také mimo jiné výše zmíněných autorů. Literární teoretici Naum Lejderman a M.Lipoveckij rozdělují neoficiální proud na další dva podproudy. Jsou jimi postMODERNISMUS a postREALISMUS. Oba tyto koncepty po celou dobu držely krok se světovou literaturou, reagovaly na zmatenost doby. Taková tvorba samozřejmě nezapadala do

sovětského ideálu a šla proti socialistickému realismu, jenž je nyní zpětně viděn spíše jako vývojová brzda v literatuře.

4. ANALÝZA VYBRANÝCH OFICIÁLNÍCH TEXTŮ

4.1. Nikolaj Ostrovskij ^{Obr.6}, (*JAK SE KALILA OCEL*) ^{Obr.7}

Jak se kalila ocel («Как закалялась сталь») je román Nikolaje Ostrovského vydaný v roce 1932 a plně reprezentující teorii socialistického realismu. Román se stal nejprodávanější knihou sovětské literatury mezi lety 1918-1986. Toto sorealistické literární dílo podle pokynů popisuje revoluční boje, občanskou válku. Autor dále zobrazuje revoluci v zemědělství a budování socialismu. Román vypráví příběh o PRÁCI a revolučním БОИI opravdových lidí. Hlavním hrdinou je zhruba patnáctiletý Pavel Korčagin (Павел Корчагин). *Jak se kalila ocel* je Ostrovského první román. Jedná se o dílo autobiografické (sám autor byl účastníkem občanské války a byl vážně raněn).

Druhým a zároveň posledním dílem tohoto autora je opět román, tentokrát s názvem *Bouří zrozeni* («Рождённые бурей»). Jedná se o dílo z roku 1936. Kniha byla vydána až posmrtně (už na pohřbu rozdávali výtisky) a jejím námětem se stala ukrajinsko-sovětská válka na Západě Ukrajiny (1917-21). Děj se odehrává na přelomu roku 1918 a 1919 ve Volyňské gubernii. Popisuje revoluční uvědomění pracujících. Hlavním hrdinou je schematicky dělník (topič) Andrej Ptacha (Андрей Птаха). Společně se svými přáteli bojují proti kapitalismu, s vnitřním i vnějším nepřítelem. Román byl dvakrát zfilmován, poprvé v šedesátých letech a poté v letech osmdesátých. Autor chtěl původně vytvořit trilogii, avšak podařilo se mu dokončit pouze první část.

Děj:

Pavka si musel hledat práci, kterou našel v restauraci na vlakovém nádraží. Jeho bratr mu později našel práci v elektrárně, kde se naskytlo místo pomocného topiče.

Pavel rád chodil po práci k řece a tam se také seznámil s první slečnou. Mezitím napětí v Rusku vzrůstalo. Pavka si proto sehnal zbraň. Poté četníci všechno prohledávali, Pavlovu pistoli však naštěstí nenašli. Postupně se dostal do skupiny prvních komsomolců, kde dělal tu nejtěžší práci a seznámil se s dalšími soudruhy. Nechal se naverbovat a po čase přeložit na východní frontu.

Podle vzorce socrealistického díla se náhodně setkal s přáteli, kteří se vraceli z bojů o věznicí a vypráví o násilí na komsomolkách, o jejich znásilňování. Hrdinky však přes toto všechno revoluční skupinu nezahladily.

Pavel byl ke konci občanské války těžce zraněn. Díky starostlivé doktorce přežil a jeho cesta vedla rovnou k jeho první lásce od řeky. Ta skončila zklamáním, zanedlouho se ale oženil a napsal autobiografický válečný román.

- Analýza

Mnoho románových momentů přímo reprezentuje komunistickou propagandu. Čtenář by je našel i sám, snadno a rychle. Já se i přesto ve své práci pokusím upozornit na všechny zásadní projevy propagandy v díle *Jak se kalila ocel*. Analýzu doplním citáty z knihy.

Po přečtení tohoto díla si člověk odnáší pocit, že je potřeba být jako Pavel Korčagin a tím je splněn socrealistický princip vůdčí revoluční osobnosti, která ovlivňuje pracující i čtenáře. Pavel je oddaný, čestný a aktivně zapálený revolucionář.

“Часто теряет сознание, но вообще за весь период ни одного стога. Уже все знают: если Корчагин стонет, значит потерял сознание. Откуда у него это упорство? Не знаю.”⁴⁷

Pavka je hrdina, který se opravdu nevzdává. Pokaždé znovu vstane a znovu se vydává na frontu, pracovat, pomáhat. Otázkou je, co ho táhne dál. Ano, je to (podle vzoru samozřejmě) jeho víra v socialismus.

“Вот она, заветная мечта, ставшая действительностью! Разорвано железное кольцо, и он опять - уже с новым оружием - возвращался в строй и к жизни.”⁴⁸

Pavel skoro na každé stránce dokazuje svou přináležitost straně, každý moment ho pouze utvrzuje v tom, že takhle je to správně.

“Самое дорогое у человека — это жизнь. Она дается ему один раз, и прожить ее надо так, чтобы не было мучительно стыдно за бесцельно прожитые годы, чтобы

⁴⁷ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁴⁸ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

не жег позор за подленькое и мелочное прошлое и чтобы, умирая, мог сказать: вся жизнь и все силы отданы самому главному в мире: борьбе за освобождение человечества. И надо спешить жить. Ведь нелепая болезнь или какая-либо трагическая случайность могут прервать ее. Охваченный этими мыслями, Корчагин ушел с братского кладбища.“⁴⁹

“Умирать, если знаешь за что, особое дело. Тут у человека и сила появляется. Умирать даже обязательно надо с терпением, если за тобой правда чувствуется. Отсюда и геройство получается. Я одного парнишку знал. Порайкой звали. Так он, когда его белые застукали в Одессе, прямо на взвод целый нарвался сгоряча. Не успели его штыком достать, как он гранату себе под ноги ахнул. Сам на куски и кругом положил беляков кучу. А на него сверху посмотришь – никудышный. Про него вот книжку не пишет никто, а стоило бы. Много есть народу знаменитого среди нашего брата.’, „Самое же главное – не проспал горячих дней; нашел свое место в железной схватке за власть, и на багряном знамени революции есть и его несколько капель крови.“⁵⁰

“Мы единство нашей великой партии не позволим разрушать. Никогда не расколется старая и молодая гвардия. В непримиримой борьбе с мелкобуржуазными течениями, под знаменем Ленина мы придем к победе!“⁵¹

Správné je i zabítet a nechat se zabít, když se to dělá pro stranu.

“Рука Сергея не дрогнула. Он знает, что он будет ещё убивать, он, Сергей, умеющий так нежно любить, так крепко хранить дружбу. Он парень не злой, не жестокий, но он знает, что в звериной ненависти двинулись на республику родную эти посланные мировыми паразитами, обманутые и злобно натравленные солдаты.“⁵²

Kniha je plná revoluční, ale i okupační nálady, plná krve a bojovnosti, války a zimy, trápení a zrady. Kdyby si člověk odmyslel všechnu tu propagandu, zůstane nepříliš zajímavý příběh mladého chlapce. Jeden člověk ve víru toho všeho nic neznamená, což také podtrhuje komunistickou ideologii, která tak dbá na kolektivismus. A také na lásku k ideologii. Jinou

⁴⁹ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁵⁰ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁵¹ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁵² http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

bychom v knize těžko hledali. Dalším charakteristickým rysem komunismu, o kterém jsme se zmiňovali již v teoretické části, je jeho snaha odtrhnout svého revolucionáře od rodiny a soukromého života. Pavel náznakově na ženu (přesněji řečeno Ritu) pomyslí, avšak revoluční nasazení mu nikdy nedovolí podlehnout pokušení a investovat energii do něčeho jiného, než do boje za lepší společnost. Rita se nikdy neobjeví v letních šatičkách, ve kterých se chce líbit. Socialistická ideologie vyžaduje u práce stejnokroje a rovnost mužů a žen, kteří se stávají soudruhy a soudružkami v podstatě bez pohlaví. Pro ženskost a individualismus v knize není místo. Důležitá je spolupráce všech a samozřejmě její výsledek.

“Если у большевика жена — товарищ по партии, они редко видят друг друга. Тут два плюса: не надоедят друг другу, и ссориться некогда!”⁵³

“И я плохим буду мужем, если ты считаешь, что я должен принадлежать прежде тебе, а потом партии. А я буду принадлежать прежде партии, а потом тебе и остальным близким.”

“Для него Рита была неприкосновенна. Это был друг и товарищ по цели, его политрук, и все же она была женщиной. Он это впервые ощутил у моста, и вот почему его так волнует ее объятие. Павел чувствовал глубокое ровное дыхание, где-то совсем близко ее губы. От близости родилось непродолимое желание найти эти губы. Напрягая волю, он подавил это желание.”⁵⁴

V následujících rozhovorech nemluví Rita s Pavlem, ale Sergejem. Princip odříkávání a láska ke stranickým záležitostem však zůstává.

“Почему, товарищ Рита, мне всегда хочется тебя видеть? – И добавил: – С тобой так хорошо! После встречи бодрости больше и работать хочется без конца. Устинович остановилась:– Вот что, товарищ Брузжак, давай условимся в дальнейшем, что ты не будешь пускаться в лирику. Я этого не люблю. Сережа покраснел, как школьник, получивший выговор.– Я тебе как другу сказал, – ответил он, – а ты меня... Что я такого контрреволюционного сказал?”⁵⁵

“Нам, Сергей, придется действовать и словом, и винтовкой. Знаешь о постановлении ЦК мобилизовать четверть состава комсомола на фронт? Я так

⁵³ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁵⁴ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

⁵⁵ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

думаю, Сергей, что мы здесь недолго продержимся.Сережа слушал ее, с удивлением улавливая в ее голосе какие-то необычные ноты. Ее черные, отсвечивающие влагой глаза были устремлены на него.Он чуть не забылся и не сказал ей, что глаза у нее, как зеркало, в них все видно, но вовремя удержался.Рита приподнялась на локте:- Где твой револьвер?Сергей огорченно пощупал пустой пояс:- На селе кулацкая шайка отобрала.Рита засунула руку в карман гимнастерки и вынула блестящий браунинг.- Видишь тот дуб, Сергей? - указала она дулом на весь изрытый бороздами ствол, шагах в двадцати пяти от них. И, вскинув руку на уровень глаз, почти не целясь, выстрелила. Посыпалась отбитая кора.- Видишь? - удовлетворенно проговорила она и снова выстрелила.Опять зашуршала о траву кора.- На, - передавая ему револьвер, сказала Рита насмешливо, - посмотрим, как ты стреляешь.Из трех выстрелов Сережа промазал один. Рита улыбалась: Я думала, у тебя будет хуже.Положила револьвер на землю и легла на траву. Сквозь ткань гимнастерки вырисовывалась ее упругая грудь.- Сергей, иди сюда, - проговорила она тихо.Он придвинулся к ней.- Видишь небо? Оно голубое. А ведь у тебя такие же глаза. Это нехорошо. У тебя глаза должны быть серые, стальные. Голубые - это что-то чересчур нежное.И, внезапно обхватив его белокурую голову, властно поцеловала в губы.“⁵⁶

Po přečtení knihy si čtenář odnáší pocit, že vše je tak jednoduché, a že vlastně už není potřeba nic řešit. Není potřeba přemýšlet. Neřeší se těžké existenciální otázky a nic se poničím neskrývá. Vše je jasně dané, černobílé. Požadavek „partijnosti“ je tedy také důsledně dodržen. Literatura musí vždy stranit, tedy rozlišovat ty dobré a ty špatné.

Ano, v románu najdeme i lásku, ale ke straně. Najdeme zde smutek a nenávisť, vždy se ale bude týkat jenom revoluce, ne lidí. Emoce jako by vystupovaly v úplně nové roli, jakoby je nemohlo ani nic jiného než socialistické hnutí vyvolávat.

Žít v té době nebylo nic jednoduchého, samotné přežití bylo těžké, lidé byli souženi hladem a nedostatkem peněz, proto pracovaly děti již od útlého mládí. Život byl každý den stejný, zemí zmítala válka.

“Если ваши мысли продолжить, то надо будет признать недопустим смех и вообще проявление жизнерадостности во время, скажем, войны. Но в жизни этого не бывает. Трагедии там, где полоска фронта. Но даже там смеются. А в дали от

⁵⁶ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

фронта жизнь все та же: смех, слезы, горе и радость, жажда зрелищ и наслаждений, волнение, любовь...⁵⁷

Najednou se objevila zpráva o sesazení cara Mikuláše II.. V tom okamžiku se začínají odehrávat i další velké historické momenty (především Velká říjnová socialistická revoluce) Co se týče formální stránky díla, jedná se o román, avšak jeho forma není jednoznačná. Místo připomíná román v dopisech, místo nabude dokumentárního charakteru, jindy se přemění ve formu vyprávění. Tato nejednoznačnost potvrzuje splnění jednoho z dalších typických znaků socrealistického díla, a tím je upřednostňování obsahové stránky před formální. V románu máme pěkně kladeny jednoduché věty za sebou, charakteristická je také pravidelnost (a pravidelný rytmus v duchu lidovosti). Forma tedy připomíná spíše školní diktát, než umělecky stylizované dílo.

Postavy také nejsou nijak složité (objevují se postavy definice, u kterých jasně víme, jaké jsou). Jsou pouze rozděleny na kladné a záporné, přičemž samozřejmě ihned poznáme, kdo je kdo.

Z pohledu člověka žijícího v jednadvacátém století se mi kniha nelíbila, což samozřejmě neznamená, že pro mě nebyla zajímavá. Otázkou však zůstává, jestli by pro mne byla zajímavá v případě, že bych se této tematice nevěnovala ve své bakalářské práci. Román již dnes není aktuální, nedá se v žádném případě považovat za nadčasový, protože je „otrokem“ své doby. Dnešní čtenář však díky němu objeví svět, který tu byl a lépe může pochopit komunistický fanatismus XX. Století.

4.2. Maxim Gorkij^{Obr. 8} (*Matka*)^{Obr. 9}

Vladimír Lenin měl tu čest přečíst si rukopis Gorkého *Matky* a líbila se mu jeho nadčasovanost a samozřejmě její revoluční duch. Kniha byla přeložena do mnoha jazyků. Prototypem Pavla Vlasova (Павел Власов) byl Pjotr Zalomov, který se narodil roku 1877 v Nižním Novgorodu a byl aktivním účastníkem revoluce. Zemřel roku 1955.

Svůj román *Matka* vydal Maxim Gorkij v roce 1907 v době svého prvního exilu ještě za vlády cara Mikuláše II.. Aktivně se zapojoval do hnutí pracujících a úzce spolupracoval s Vladimírem Leninem. Maxim Gorkij ve svých dílech zobrazuje životní podmínky dělníků carského Ruska. Upozorňuje na neomezenost a krutost carovy vlády, nespravedlnost a na nulová práva obyčejného dělnického lidu. Proto si je velice blízký s názory Karla Marxe a

⁵⁷ http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

Vladimíra Lenina, proto předznamenává socialistický realismus. Propaguje společné vlastnictví, společnou práci, společné prostředky. Často své hrdiny heroizuje (nemají žádnou chybu a bojují až do úplného vyčerpání). Díla Maxima Gorkého byla často neprávem užitá jako propagandistický nástroj a byla režimem přivlastněna.

V roce 1917 spisovatel začíná oponovat bolševikům v jejich názorech. Vydává články, ve kterých se o Říjnové revoluci vyjadřuje jako o katastrofálním experimentu apod. (články v listu *Nový život* («Новая жизнь») nebo *O ruském rolnictvu* («О русском крестьянстве»).

S marxistickou literaturou se seznámil v osmdesátých letech devatenáctého století. Jeho raná tvorba byla zasvěcena bosákům a měl problém s cenzurou, psal proti carovi.

Maxim Gorkij se proslavil především jako dramatik, prototypické dílo *Matka* («Мать») se stalo vzorem další sovětské literární tvorby, přestože se nejedná o román prvoplánový, což se pokusím v následujícím rozboru dokázat. Například Gorkého *Zpověď* («Исповедь»), ve které polemizuje s Vladimírem Leninem o filosofických tématech, nebyla žádoucí, a tak se prostě zatajovala, nezmiňovala. Po revoluci se Maxim Gorkij nemohl smířit se společenskou situací a v roce 1921 se vydal na cesty do zahraničí. Oficiální verze zněla, že se odjel léčit do ciziny. V roce 1934 byl pak zvolen prvním předsedou Svazu sovětských spisovatelů. Autor byl a je často kritizován za svou příslušnost straně po návratu ze zahraničí. Nicméně, nakonec byl údajně Josifem Stalinem otráven.

Děj:

Obyvatelé města jsou zcela podřízeni práci. Ráno vstávají a jdou do práce, večer se zase vracejí. Když je volno, hodně pijí a perou se. Jediným jejich tématem je fabrika. Každý den ráno znovu a znovu zaznívá siréna, která oznamuje nový pracovní den. V díle můžeme místy pociťovat odpor k práci, což není pro prototypická díla charakteristické. Děj je zasazen do Ruska na počátku dvacátých let.

“Ругали и били детей тяжело, но пьянство и драки молодежи казались старикам вполне законным явлением, - когда отцы были молоды, они тоже пили и дрались, их тоже били матери и отцы. Жизнь всегда была такова...”⁵⁸

⁵⁸ http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtml

Pavel Vlasov najednou po smrti otce (otec Pavla byl zlý člověk, který opilý vztáhl ruku nejen na svou ženu, ale i na syna) začíná žít jinak. Ve volném čase se začne uchylovat ke čtení knih. Matka se samozřejmě zajímá, co se děje. Pavel jí odpovídá: **“Я хочу знать правду и поэтому читаю запрещённые книги; если у меня их найдут — меня посадят в тюрьму“**⁵⁹.

Postupně se začíná kolem Pavla formovat revoluční hnutí. Pořádá sobotní večery, na kterých se schází s Andrejem Nachodkem, který přijel nedávno z Ukrajiny a zapojil se do řady pracujících, dále pak s několika spolupracovníky z továrny a také s lidmi z města (Nataša, Nikolaj Ivanovič, Sašenka). Účastníci setkání besedují, čtou knihy a zpívají písně. Pelageja Vlasovová (Пелагея Ниловна Власова) zde poprvé slyší označení „socialisté“.

Pavlovi se líbí Nataša, avšak oba jsou toho názoru, že svatba a láska ubírá člověku na revolučním entusiasmu. Starost o byt a rodinu krade energii, která může být vynaložena na nesobecký záměr šířit myšlenky socialismu.

Ve fabrice se najednou objevují letáčky, které vyzývají k boji za zájmy pracujících. Matka Pavla Vlasova si samozřejmě domyslí, kdo za oněmi letáčky stojí a začíná mít strach o svého syna. Zanedlouho se její obavy naplní a četníci si Pavla odvedou, přestože u nich doma nic nenacházejí. Pavel s Andrejem stihli vše odnést. Osudným se mu však stane jejich druhá návštěva, kterou zapříčiní Pavlova nenápadná a maličká vzpoura proti tomu, aby jim byla strhávána z každého rublu jedna kopejka. A nyní přichází matčina chvíle. Jeden z Pavlových přátel ji přijde požádat o roznos letáčků, ve kterém musí Pavla někdo nyní ve fabrice zastoupit. Přestože každého před vchodem do továrny prohledávají, Pelageja propagandistický materiál pronese.

Andrej i Pavel jsou propuštěni, přesto se hrdinsky Pavel rozhoduje, že ponese při pochodu na Prvního máje vlajku demonstrantů úplně vpředu. Ví, že ho opět zavřou, avšak pro svou ideologii socialisticko-demokratické strany je ochoten zemřít. Oba jsou opět zajati a Matka Pelageja Vlasovová musí říct všem o tom, jak si děti pevně stojí za pravdou a chtějí tu pravdu darovat všem, chtějí ji vydobýt pro všechny, protože všichni dělníci si zaslouží lepší život. Zde můžeme pocítovat princip (i když Maxim Gorkij předběhl svou dobu a dílo napsal ještě před tím, než byly požadavky sorealismu stanoveny) nuceného optimismu. Matka již netruchlí nad osudem svého syna, ale pochopila, že utrpení je v tomto případě nezbytností,

⁵⁹ http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtml

kteřá je správná. V srdci má předně (a možná již výlučně) touhu všem o tom říct, aby taky pochopili a aby taky bojovali.

Andrej s Pavlem zajistili pro Pelageju ubytování u Nikolaje Ivanoviče v případě jejich vsazení do vězení. Nikolaj má sestru Sofii. Ta Pelageje v agitačních činnostech pomáhá. Pro Andreje je Pavlova matka jako vlastní, protože byl sirotkem.

A tímto momentem se Matka začíná plně angažovat v agitačním procesu (rozvází zakázané knihy a noviny, cestuje a šíří propagandu). Vidí, jak ruský lid žije bídě v té velké a bohaté zemi. Samozřejmě také navštěvuje svého syna ve vězení, dokonce se jeho přátelé snaží vymyslet, jak by mohl utéct a prostřednictvím Matky se o tom Pavel dozvídá, avšak plán zavrhuje (protože je hrdina).

Soud s revolucionáři probíhá poklidně, výrazná je Pavlova řeč, ve které obhajuje socialismus a své činy ve jménu lidu.

“Они — социалисты, их лозунги — долой частную собственность, все средства производства — народу, вся власть — народу, труд — обязателен для всех. Они — революционеры и останутся ими до тех пор, пока все их идеи не победят. Все, что говорит сын, матери известно, но только здесь, на суде, она чувствует странную, увлекающую силу его веры.”⁶⁰

Pavel i Andrej jsou nakonec potrestáni vyhnanstvím, přičemž Pelageja N. Vlasovová slibuje svůj příjezd, až se narodí nějaké vnuče. Zdánlivě toto působí jako „šťastný konec“.

Revoluční duch však v Pelageje neutichá, a když jí Nikolaj navrhne zveřejnění synovy obhajovací řeči, neváhá a sama se ujme i jejího šíření. Na vlakovém nádraží si všimne povědomé tváře muže, jehož už zná od soudu. Dochází jí, že nadešel její konec. Muž na ní přivolá četníky s tvrzením, že je zlodějka: **“Воровка! Старая уже, а туда же!”** **“Я не воровка!”⁶¹**

Pelageja se snaží všem vysvětlit, že jen veze řeč svého syna.

“Это речь моего сына, вчера судили политических, он был среди них.”⁶²

Jeden ze strážníků ji přidusí tak, že nemůže mluvit. Kniha v první řadě popisuje hnutí pracujících a zároveň mateřskou lásku.

⁶⁰ http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtml

⁶¹ http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtml

⁶² http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtml

- Postavy:

V hlavní hrdince, Pelageje Nilovně Vlasovové, spatřujeme jeden z charakteristických znaků realismu, který je i jedním z hlavních rysů socialistického realismu (avšak ve zmutované podobě). Je jím vývojová postava. Obecně v realismu se během děje postava vyvíjí, avšak v socialistické realismu předem víme, v co se vyvine, jak skončí její osud (přejde na stranu socialismu). Zároveň se prototypické postavy sorealistického díla řadí mezi postavy definice (jasně víme, zda je kladná, či záporná)

Matka z toho románu je ovdovělá a psychicky slabá žena, která snášela bití od svého již zemřelého muže. Postupně se mění z obyčejné ženy, slabé ženy, v silnou a aktivní revolucionářku, která po boku svého syna bojuje za „pravdu“. Pavel Vlasov je vůdčí osobnost, jejíž vliv je vyjádřen prostřednictvím Pelageji Vlasovové. Přestože její postoj byl zpočátku skeptický, postupně se přidává na stranu revoluce. Matka se díky revolučnímu duchu stane opět člověkem, najde v sobě sílu a odhodlání, odkrývá své bojovné já. Pojem matka symbolizuje jistotu, pevnou lásku a bratrství. Základním popudem k jednání románové hrdinky je její láska k synovi, touha vědět, co dělá, a poznat jeho práci. Zároveň ale chtěla poznat cestu k sobě samé. Nakonec nachází své místo mezi soudruhy. Postupně se díky své obětavosti stává *MATKOU* všeho pracujícího lidu.

Pavel Vlasov je také postava vývojová. Z neuvědomělého pracovníka se stává uvědomělý vůdce z lidu.

Jedním z hlavních motivů knihy je deheroizace, která je pro Gorkého tvorbu počátku XX. století příznačná. V románu *Matka* se projevuje v postavě Pavla Vlasova, jehož činy jsou zcela zastřeny činy Pelageji Vlasovové.

Co se týče formální stránky díla, skrývá dvě části. V první části je matka pouhým objektem, na který je směřován vliv ostatních postav a okolního dění. Skrze ní vnímáme děj, ona samotná jako hrdinka zatím není hlavní, ani tou důležitou. V momentě, kdy se Matka začne aktivně zapojovat do děje, pronáší letáčky a začíná žít, se forma vyprávění změní. Ve druhé části knihy stojí v centru pozornosti hlavní hrdinka. Autor jí dává svůj prostor. Druhá část je zakončena řečí Pelageji Vlasovové na nádraží.

4.2.1 Rysy křesťanství v Gorkého *Matce*:

Autor v knize uplatňuje prvky «богостроительства», což je eticko-filosofické hnutí, součást ruského marxismu. Jeho cílem bylo rozšiřovat jak myšlenky marxistické, tak náboženské. Nevnímali Boha jako něco nadpřirozeného, ale jako jsoucí záležitost, jako něco, co se dá kolektivně „vytvořit“. Představiteli jsou například Anatolij Lunačarskij, Alexandr Bogdanov nebo právě Maxim Gorkij. V románu *Matka* tedy najdeme mnohé paralely na biblické příběhy a křesťanství obecně. Některé z nich jsem si vybrala jako ukázkou toho, že *Matka* Maxima Gorkého není plošné dílo bez umělecké hodnoty, ale jedná se o román, který v sobě skrývá různé množství interpretací. Tato „náboženská“ interpretace byla samozřejmě svého času naprosto vyloučená. Literáta Maxima Gorkého můžeme považovat za jednoho z autorů děl, která byla zapojena do procesu přehodnocování sovětské literatury.

Hlavní postava Matky je paralelou k postavě Panny Marie a Pavel vystupuje jako Ježíš Kristus. Utrpení Krista je v křesťanství ukázáno skrze utrpení jeho matky. První část končí prozřením hlavní hrdinky a nalezením víry.

“Это святое дело... ведь и Христа не было бы, если бы Его ради люди не погибали!”

63

Ve druhé části knihy sní Pelageja sen, který v sobě skrývá prvky ze *Snu Panny Marie* (Сна Богородицы).

“Снился ей желтый песчаный курган за болотом, по дороге в город. На краю его, под обрывом, спускавшимся к ямам, где брали песок, стоял Павел и голосом Андрея тихо, звучно пел:

Вставай, подымайся, рабочий народ...

“... И на руках у нее тоже был ребенок. Пошла дальше. На поле дети играли в мяч, было их много, и мяч был красный. Ребенок потянулся к ним с ее рук и громко заплакал. Она дала ему грудь и воротилась назад, а на кургане уже стояли солдаты, направляя на нее штыки. Она быстро побежала к церкви, стоявшей

⁶³ КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

посреди поля, к белой, легкой церкви, построенной словно из облаков и неизмеримо высокой. Там кого-то хоронили, гроб был большой, черный, наглухо закрытый крышкой. Но священник и дьякон ходили по церкви в белых ризах и пели:

Христос воскрес из мертвых...

"Сон Богородицы"

"Мати Мария,

Где ты спала, ночевала?"

"Во Божьей церкви, во соборе,

У Христа Бога на престоле,

Мне приснился сон страшный;

Будто я Христа Бога породила,

В пелену Его пеленала,

В шелковый пояс обвивала...

Тут пришли жидаы, не христиане,

Взяли нашего Бога, распинали,

В ручки, ножки гвоздей

натыкали".

Стали ангелы ее утешать:

"Ты не плачь, не плачь,

Мать Мария,

Твой сын воскреснет из гроба.

Затрубите вы в трубу золотую,

Встаньте вы, живые

и мертвые!

Праведным душам - Царствие

Небесное,

А грешным душам - ад

кромешный:

Им в огне гореть - не сгореть,

И в смоле кипеть - не скипеть".⁶⁴

Sen hraje v díle obecně důležitou roli. V tomto případě znamená proroctví. Snem je také celý den zakončen a uzavírá tedy metaforicky celou epochu.

“/.../и радовалась, и пугалась. Радовалась - потому что считала это делом сына, боялась - зная, что если он выйдет из тюрьмы, то встанет впереди всех, на самом опасном месте. И погибнет“⁶⁵

Asociace na křesťanství je kromě jasných momentů ukryta také ve vojácích, kteří se nápadně podobají hlídačům, kteří na matku a jejího syna chtějí zaútočit. Jasný je motiv "Хождения Богородицы по мукам" (ХБМ), čili utrpení Krista skrze Pannu Marii. Boží Matka se ocitá v bezedné propasti, která připomíná peklo. Matka se ukazuje být nejen matkou boží, ale i všech lidí na světě. Pelageja díky synovi a ostatním komsomolcům nachází sama sebe.

Člověk se chce přiblížit ideální představě o sobě, tj. k Bohu. Pro Pelageju se socialistická slova a myšlenky stávají životem, skrze který očekává spojení s Bohem. Její cesta je tedy provázena myšlenkami náboženskými. Matka postupně Boha přijímá jako své dítě.

"все больше думала о Христе и о людях, которые, не упоминая имени Его, как будто даже не зная о Нем, жили - казалось ей - по Его заветам и, подобно Ему считая землю царством бедных, желали разделить поровну между людьми все богатства земли. ...росла в душе ее эта дума, углубляясь и обнимая все видимое ею, все, что слышала она, росла, принимая светлое лицо молитвы, ровным огнем

⁶⁴ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁶⁵ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

обливавшей темный мир, всю жизнь и всех людей. И ей казалось, что Сам Христос, которого она всегда любила смутной любовью - сложным чувством, где страх был тесно связан с надеждой и умиление с печалью, - Христос теперь стал ближе к ней и был уже иным - выше и виднее для нее, радостнее и светлее лицом, - точно Он в самом деле воскресал для жизни, омытый, оживленный горячею кровью, которую люди щедро пролили во имя Его, целомудренно не возглашая имени несчастного друга людей".⁶⁶

“вырастал до размеров героя сказки, он соединял в себе все честные, смелые слова, которые она слышала, всех людей, которые ей нравились, все героическое и светлое, что она знала”.⁶⁷

Zásadními momenty v životě Panny Marie jsou narození Krista, jeho křest a skonání. Matka v Gorkého románu je aktivnější oproti Matce Boží, avšak zlomové chvíle jejich bytí jsou stejné. Románová Matka v sobě skrze utrpení své a svého syna najde sílu žít a bojovat. Nakonec se obětuje.

Po uvěznění syna se Pelageja stěhuje do města k Nikolaji Ivanovičovi.

“Я... условился с Павлом и Андреем, что если их арестуют, на другой же день я должен переселить вас в город”, - объясняет он.”⁶⁸

Ona však žádá opravdovou práci, co má smysl, “**настоящую работу**”.⁶⁹ Úděl, aby se mohla obětovat.

⁶⁶ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁶⁷ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁶⁸ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁶⁹ КУНАРЕВ, А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М. Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

Objevuje se také motiv pekla, který můžeme spatřovat v osadě pracujících, především pak v samotné fabrice (a také v již zmíněné propasti).

“дрожал и ревел фабричный гудок, и, послушные его зову... выбегали... точно испуганные тараканы, угрюмые люди“⁷⁰

“она с равнодушной уверенностью ждала их, освещая... дорогу десятками жирных квадратных глаз“⁷¹

“день проглочен фабрикой“⁷²

Život v osadě je stereotypní, bez sebemenšího záchvěvu toho, že se něco děje. Najednou se objeví Pavel Vlasov a jeho soudruzi a přinesou s sebou pravdu, která rozsvítí život okolo fabriky, ve fabrice, ale hlavně v Pelageje Vlasovové.

„описание демонстрации: "по небу, бледно-голубому (в описании слободки в начале повести слово "небо" не употреблено ни разу. - А.К.)

„быстро плыла белая и розовая стая легких облаков“, "в окно, весело играя, заглядывал юный солнечный луч“⁷³

V pohanském modelu světa je člověk důležitý jako součást rituálu, ve kterém se děje Boží vůle. V křesťanství je člověk důležitý a bez něj život ztrácí smysl.

“Вера для Авраама определяется тем, что для Бога все возможно, христианская вера провозглашала, что все возможно и для человека.“⁷⁴

⁷⁰ КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>
<http://www.maximgorkiy.narod.ru/DOKLADY/puti.htm>

⁷¹ КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁷² КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁷³ КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

⁷⁴ КУНАРЕВ,А. Пути в истине (Христианские мотивы в повести М.Горького "Мать"), 2001, ONLINE DOSTUPNÉ Z: <http://moloko.ruspole.info/node/57>

Socialismus a křesťanství spolu obecně trochu souvisí, přestože se v žádném případě nedají nazvat ideologiemi totožnými. Komunistická idea má překvapivě určitou spojitost s ideou křesťanskou. Prvním společným prvkem je termín „nový člověk“, který se pokřtěním ve svěcené vodě (tedy přijetím víry) stává právě novým, a to novým ze starého, hříšného. Sklon ke hříchu v něm ovšem zůstává, a proto je tato změna pouze začátek. Důležitá je jeho osobní aktivita, tedy paralelně k tomu neustálé dokazování třídní příslušnosti. Komunismus přirovnává přerod člověka ke kování železa, křesťanství zase ke kynutí chleba. Spojitost obou ideologií je podložena odbornou literaturou, teoretiky totalitarismu. Příkladem je Andrej Berďajev a jeho kniha *Prameny a smysl ruského komunismu*, ve které dokazuje, že socialistická ideologie má jak formální, tak funkcionální strukturu podobnou jako křesťanství (církve).

Maxim Gorkij stojí názorově proti Nikolaji Berďajevovi. Maxim Gorkij považoval za víru i socialismus, avšak nenazýval ho náboženstvím. Vnímal ale socialismus a křesťanství jako směry existující vedle sebe. Svět postavený na rovnosti a spravedlnosti je žádoucím stavem obou teorií. Křesťanství podle Gorkého v člověku ubíjí zvířecí stránku a probouzí svědomí, které znamená milovat jeden druhého, být jeden druhému bratrem, soudruhem. Není tedy náhoda, že v jeho nejslavnějším románu *Matka* tedy najdeme nejednu náboženskou paralelu.

V době, kdy je bída a hlad, v době krize, národ vždy snadno podlehne ideologickému nátlaku, je snadno manipulovatelný. Úrodná půda komunismu, nebo spíše pro komunismus byla ale obdělávána již mnohem dříve. Příčiny vzniku komunistické teorie a praxe souvisí s nespokojeností lidí obecně. Táhnou se tedy i k revolučnímu roku 1848, kdy po celé Evropě docházelo ke vzpourám davů nezávisle na sobě. Revoluce proběhly například na Sicílii, ve Francii nebo v Uhrách a dopadly celkem úspěšně, přestože byly potlačeny. Povstání s sebou totiž přinesla zlepšení životních podmínek, avšak často pouze zdánlivé.

4.3 Alexandr Fadějev (*Mladá garda*)

Alexandr Fadějev se postupně stal reprezentantem komunismu v zahraničí a také předsedou Svazu spisovatelů. Svůj slavný román napsal v roce 1945, ale později ho ještě musel upravit, aby mohl vyjít. *Mladá garda* působila zpočátku lehce anarchisticky, a proto musel zdůraznit stranickou organizaci a její vůdce. Jeho druhé dílo «Разгром» rozpracovává koncept nové epochy - kladného krásného člověka. Román popisuje události druhé světové

války. Vůdčí pozice strany nebyla však dostatečně zdůrazněna a revoluční skupina se jevila být přílišně izolovanou, proto tedy v roce 1951 byla vydána nová, ta „správná“ verze.

Fadějevův román je založen na historických skutečnostech o Mladé gardě, která tedy opravdu existovala. Fakta se zde objevují velice přesná, avšak nechybí ani výrazná idealizace (řízení komunistickou stranou, jména vůdců, ...). Za toto dílo byl Alexandr Fadejev oceněn cenou Stalina, konkrétně cenu získal za **“талантливое изображение, советской героической молодежи в Отечественной войне.”**⁷⁵

„Jsou čestní, obětaví, stateční, milují nekonečně svou vlast a nadevše si cení svobodu svého lidu. Proto vstupují do krasnodonské ilegální mládežnické organizace a obětují svým ideám i život.“⁷⁶

- Děj

Vliv propagandy je v tomto textu zcela zjevný. Hlavní dějová linie sleduje osud mladých Rusů bojujících proti Němcům v rozmezí od roku 1943-45. Hlavním tématem knihy je tedy obrovské vlastenectví sovětské mládeže a její odboj proti nacismu, v neposlední řadě však také boj za svobodu. Román zobrazuje typickou ruskou mládež a její ilegální činnost.

Mladá garda je odbojová skupina, která v roce 1942 působila v Krasnodonu na Ukrajině. Hlavním hrdinou knihy je Oleg Koševoj (Олег Васильевич Кошевой). Je hlavním organizátorem Mladé gardy.

Krasnodonští obyvatelé museli být evakuováni, než Němci obsadí město. Nestihli to ale všichni, protože bombový útok zavinil nemožnost přejezdu do jiných oblastí. Hlavní postavy

⁷⁵https://books.google.cz/books?id=ngK4CAAQBAJ&pg=PT476&lpg=PT476&dq=%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B5+%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5+%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8+%D0%B2+%D0%9E%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B5&source=bl&ots=7hQbS3WJb3&sig=twPUDBWj_dS1yrVbzZnqpWZcUM0&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjg_6bBwPnSAhVJHxoKHcnZCOEQ6AEIGTAA#v=onepage&q=%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B5%20%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%2C%20%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%9E%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B5&f=false

⁷⁶ <http://www.cesky-jazyk.cz/ctenarsky-denik/alexandr-fadejev/mlada-garda.html>

se setkávají právě u řeky, u které byl bombový atentát spáchán. V románu jsou ukázány žádoucí boje proti nepříteli (potrestání zrádce Fomina oběšením, bombardování německých aut aj.).

Mladá garda se snaží dostat z vězení několik svých členů, avšak zachrání pouze jednoho. Ostatní jsou společně pohřbeni zaživa. Děj vyvrcholí zatknutím dalších příslušníků organizace. Heroizace je reprezentována mladými členy gardy, kteří přes přísné tresty a kruté výslechy zůstali věrní a stateční. Nestaly se z nich zrádci a neudali své přátele. Osudy Mladé gardy končí tragicky (všichni jsou zastřeleni, či pohřbeni zaživa).

Román s sebou přinesl velký mýtus ohledně organizace Mladá garda, která opravdu existovala v Krasnodonu na Ukrajině 4 měsíce. V té době, kdy začal Alexandr Fadějev psát svůj román, byl již ceněným spisovatelem. Úspěch mu přinesla kniha «Разгром», díky které se mu dostalo uznání od samotného Josifa Stalina, který ho poté jmenoval předsedou Svazu sovětských spisovatelů. Po dvaceti letech od té doby začal Alexandr Fadějev psát svůj druhý román, který se mu stal osudným.

- Historie dvou vydání *Mladé gardy*

V Krasnodonu se vlastně nikdy nic důležitého nestalo, stejně tak se nedá považovat za stěžejní město co se týče partyzánů nebo straníků. Přesto autora uchvátil příběh mladých lidí, kteří se báli, ale riskovali své životy a obětovali se pro svou socialistickou pravdu. Takto byl román, „založený na faktech“, napsán a propagován. Jeho pravdivost se ovšem stala předmětem diskusí. Kniha se úspěšně prodávala, avšak zároveň s úspěchem chodily jeho autorovi rozrušené a našťavané dopisy. Rodiče a příbuzní hlavních hrdinů věděli, že takto se to nestalo a že skutečnost tedy musela být upravena. Především se pak jednalo o rodiče postavy Tretjakoviče, který byl, jak se ukázalo podle dokumentace, jedním z hlavních členů Mladé gardy, v díle je však postavou zápornou.

Poté, co nacisté začali ustupovat z Ukrajiny, ihned byl do Krasnodonu poslán fotoreportér. Ten zde byl svědkem toho, jak ze šachty vytažovali mrtvá těla mladogvardějců, kteří tam byli vhozeni nacisty ještě zaživa. Tato zmínka v novinách se stala námětem románu *Mladá garda*. A tak začala životní cesta Alexandra Fadějeva.

V Krasnodonu ho ubytovali u jedné z matek zemřelých členů gardy, u Jeleny Koševové (Елена Кошечая). Existuje sociálně-politický archiv, kde Jelena Koševová popisuje, jak se

podle ní události odehrály, což bylo samozřejmě dlouhou dobu přísně zatajováno. Sovětský režim potřeboval pro svou výchovu právě takové hrdiny, jaké popsal Alexandr Fadějev ve svém románu. V knize členové Mladé gardy poslouchají zakázané rádio a rozšiřují letáčky nebo vyvěšují na budovu školy rudou vlajku, přičemž nepřátelským nacistům je zcela jasné, co se ve městě začíná dít. Ve skutečnosti bylo všechno jinak. Spoustu zásluh je v díle Mladé gardě připsáno bez přičinění. Například nebyl zmíněn důležitý fakt, že se matka Oleši Koševova přátelila s Němci, kteří u ní dokonce bydleli. Legendární, z Fadějevovy verze, tajná večerní setkání u Koševových tedy nepřichází v úvahu. Podle knihy tajně po večerech diskutovali a plánovali a Olegova babička prodávala na ulici, přičemž vždy, když šli Němci, začala zpívat частушки (ruská lidová píseň) jako tajné znamení. Osudnou se jim stala krabička cigaret, kterou našli na trhu u jednoho člena Mladé gardy. Němci působí zle a přísně, chodí po trhu a kontrolují, zda někdo neprodává kradené věci.

První exempláře knihy putovaly právě do Krasnodonu, tamější obyvatelé se však rozzlobili. Román vyvolal u široké veřejnosti i u obyvatel Krasnodonu velké ohlasy, avšak ne zcela takové, jaké spisovatel očekával.

“Во-первых, у них началась драма, раздор – а почему о твоём сыне в списке, там не просто как художественное произведение, а в конце, если вы помните, он перечисляет список погибших, а вот почему твой сын в этом списке есть и почему много о нем в романе, хотя я знаю, что он ничего не делал? А почему мой сын, моя дочь, почему их нет? И вот тут и начался вопрос: это художественное? Фадеев пытался даже не оправдаться, а объяснить, что это именно художественное произведение, и что поэтому он имеет право на какие-то изменения. Но, знаете, изменение изменению рознь”, - говорит Елена Мушкина.“⁷⁷

Nicméně, autor ihned získal Stalinovu cenu a na motivy jeho románu se začal točit film. Zároveň začala divadla jedno po druhém inscenovat jeho *Mladou gardu*. Dokonce posmrtně ocenili některé hrdiny románu.

Alexandr Fadějev přepsal historii, ale jména nezměnil. Někdy jméno použil i u někoho jiného. Postava Stachovič (Стахович), jeden z hlavních nepřátel komsomolců, je „náhodně“ velice podobný Tretjakeviči (Виктор Третьякевич), což byl ve skutečnosti velitel organizace Mladá garda. To se zjistilo z historické dokumentace a od místních. Mladá garda byla zničena, a to z důvodu zrady. Autor nemohl toto ve své knize opomenout. Situaci vyřešil postavou

⁷⁷ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

Stachoviče, pod kterou se podle něj nikdo konkrétní neskrýval. Mezi postavou Stachoviče a reálného mladogvardějce Tretjakoviče existuje zjevná podobnost, avšak při setkání se čtenáři se jeden z nich Alexandra Fadějeva zeptal: **“А верно ли, что Стахович в романе это Третьякевич в жизни?”**⁷⁸. Spisovatel odpověděl: **“Нет”**⁷⁹. Historická fakta a umělecký výmysl se u Fadějeva slévají natolik, že lze jen stěží jedno od druhého oddělit. U Tretjakevičů Alexandr Fadějev nebydlel, bydlel u Koševové, a proto se hlavním hrdinou stal její syn Oleg. Nicméně Tretjakevičova rodina se stala terčem nenávisti. Spisovatel o první verzi románu s hrdostí říkal, že je založena na faktických údajích. Po roce 1951, tedy po publikaci verze přepracované, již nikdy o faktech nehovořil.

V hlavních stranických novinách Pravda («Правда») v kritické stati «Молодая гвардия» в романе и на сцене» bylo první vydání knihy odsouzeno se slovy: **“... из романа выпало самое главное, что характеризует жизнь, рост, работу комсомола, - это руководящая, воспитательная роль партии, партийной организации.”**⁸⁰

Dostal za úkol zdůraznit roli komsomolských vůdců. Autor se při přepracování musel zaměřit na kvalitu zobrazení stranických vůdců krasnodonské ilegální skupiny. **“дело не в количестве страниц, посвященных описанию большевистской подпольной организации и ее деятелей в романе Фадеева, а в том, как показаны эта организация и ее работники.”**⁸¹

⁷⁸ <https://www.molodguard.ru/article276.htm>

⁷⁹ <https://www.molodguard.ru/article276.htm>

⁸⁰ https://books.google.cz/books?id=ngK4CAAQBAJ&pg=PT476&lpg=PT476&dq=%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B5+%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5+%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8+%D0%B2+%D0%9E%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B5&source=bl&ots=7hQbS3WJb3&sig=twPUDBWj_dS1yrVbzZnqpwZcUM0&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjg_6bBwPnSAhVJHxoKHcnZCQE6AEIGTAA#v=onepage&q=%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B5%20%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%2C%20%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%B6%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%9E%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B5&f=false

⁸¹ <https://books.google.cz/books?id=ngK4CAAQBAJ&pg=PT476&lpg=PT476&dq=%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B5+%D0%B8%D0%B7%D0%BE>

Sám spisovatel situaci komentoval v roce 1947 s pokorou: **“Возможность исправить ошибки, на которые мне было правильно указано, - в моих собственных руках, и я обещаю, что сделаю это“**⁸²

Z Fadějevovy korespondence se také můžeme dozvědět mnoho zajímavého: **“Меня покритиковали не за то, что эти подпольщики плохо описаны, а за то, что нужно было шире показать деятельность нашей партии в подполье и показать не только таких большевиков, которые оказались организационно слабыми и провалились, а главным образом таких, что сумели организовать силу для действенного отпора немецко-фашистским захватчикам“**⁸³

Druhé vydání románu bylo v deníku Pravda naopak komentováno slovy: **“... он добавил не слишком много страниц, но партийное руководство теперь уже показано на качественно ином уровне.“**⁸⁴

Druhá verze byla verzí Stalinovou, Alexandr Fadějev se „pouze“ podřídil. Vůdce však Fadějevovu verzi ani nečetl (přesto za ní udělil cenu Stalina), viděl ale film. Jak jsem již psala, nelíbilo se mu, že není dostatečně zdůrazněno, kdo vede organizaci, tedy role strany. Druhá verze filmu musela tedy být v kině na pokračování, protože autor byl nucen přidat příliš mnoho částí týkajících se komunistické strany.

“В 1948 году вышла картина, которая уже соответствовала второму варианту романа и соответствовала тому, что требовал Сталин. Поскольку тогда был период

<https://www.molodguard.ru/book72.htm>

⁸² <https://www.molodguard.ru/book72.htm>

⁸³ <http://www.molodguard.ru/gallery119text.htm>

⁸⁴ <http://www.dslib.net/russkaja-literatura/dve-redakcii-romana-a-fadeeva-molodaja-gvardija-istoricheskie-i-obraznye-akcenty.html>

малокартинья, фильмов почти не было, и естественно, что картина на такую тему будет общенародной и общегосударственной сенсацией, каковой она и стала. Но, кроме того, это было собрание очень молодых очень талантливых людей, кое-кто был постарше, как Сергей Бондарчук, а Нона Мордюкова, Слава Тихонов, это поколение пришло вот с колес из ВГИКа", - говорит Кирилл Разлогов.“⁸⁵

Natáčení nejzásadnější scény filmu, což je poprava mladých členů organizace a Olegův monolog, přilákalo tisíce lidí. Výjev se natáčel u šachty, kde se událost opravdu odehrála, a proto přítomní rodiče mrtvých dětí ztráceli vědomí.

Příkladem postavy, která byla oproti prvnímu vydání značně rozpracována ve vydání druhém, je Filipp Petrovič Ljutikov, kterým se ve své práci ještě budu podrobněji zabývat. Přešel na německou stranu, protože mu to tak zadala strana. Je to ilegální starý pracovník, vychovatel mladých duší.

Za posledních 15 až 20 let se všechny odborné publikace týkající se tohoto tématu nesou v podobném duchu, a to, že první vydání je zdařilejší, než verze přepracovaná. Přestože Alexandr Fadějev při psaní druhé verze románu měl možnost vylepšit styl románu, doplnit některé epizody, které nesouvisí se zvýrazněním vedení mladých komunistů (například «посещение Олегом Кошевым дома сестер Иванцовых»), není považována za tu lepší verzi.

Podle G. Bílé existují tři etapy přiznání hodnoty druhého vydání *Mladé gardy* Alexandra Fadějeva. První se pojí s lety 1951 – 1956, kdy bylo druhé vydání přijímáno naprosto bez výhrad. Od roku 1956 až do poloviny 80. let XX. století byly ohlasy přepracované verze spíše pozitivní a od poloviny 80. let začínají roky „vzkříšení“ prvního vydání.

Dlouhou dobu se předpokládalo, že organizace měla více než 100 členů. Podle oficiální dokumentace jich však byla jen polovina (52; avšak takových organizací v té době existovalo mnoho, některé z nich měly až přes tisíc členů a všichni zemřeli). Autorovi *Mladé gardy* byla s největší pravděpodobností tato informace také zatajována, stejně tak jako všem sovětským občanům. Pravdivé číslo by totiž nevyznělo dostatečně tragicky a obětí by bylo „málo“.

Spisovateli napsalo více než dvacet tisíc čtenářů, převážně nadšených. Mnozí příbuzní hrdinů byli však rozhořčení. Podle knihy Alexandra Fadějeva je příčinou dopadení Mladé gardy to, že se do rukou Němců dostane deník jedné dívky z organizace. Na údajný fakt reagovala její matka v dopise, kde žádá spisovatele, aby nechal její dceru odpočívat v pokoji.

⁸⁵ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

„Мы так обрадовались, что такой писатель к нам приехал, а вот то, что мы прочитали, может быть, вам кто-нибудь про нас что-нибудь плохое рассказал. А дневник хранился в семье Кизиковой“. ⁸⁶

Spisovatel jí odpověděl:

„Да, я знаю, что дневник не был у немцев, потому что он сейчас лежит у меня на столе, я пользовался им, когда я работал надо романом, и я вам верну его. Но я специально так решил сгустить краски и так придумал, чтобы больше была видна яркая роль вашей дочери в этой организации“ ⁸⁷

Bratr Viktora Tret'jakeviče, Vladimír, se pokusil očistit jméno svého bratra s pomocí všech, kteří ho znali nebo o případu něco věděli. Od svých slov samozřejmě postupně všichni, včetně Vladimíra, upustili, protože jim v opačném případě hrozila smrt. Autor se později dozvěděl, že do rozzuřeného městečka byli posláni Stalinovi lidé, kteří chodili dům od domu a radili obyvatelům, aby se drželi Fadějevovy verze příběhu. Kdo knihu ještě neměl, dostal jeden exemplář při jejich návštěvě. Od té doby už se přestaly objevovat výtky a všichni se přiklonili k románovému znění.

„То есть они начинают верить в то или им удобнее верить в то, что им приписал автор. Но это еще было полбеды. Если мы пойдем по материалам уголовного дела на тех, кто расправился с молодыми ребятами, то мы увидим, что, в общем-то, как организация, вот то, как это описано у Фадеева, ничего этого не было. Да, молодые люди были, радио слушали, кто-то распространял листовки, кто-то что-то писал, кто-то, наконец, ограбил машину с рождественскими подарками, собственно из-за чего начала раскручиваться история. А вот уже в полиции этой истории придали некоторое иное звучание“, - говорит историк Никита Петров. ⁸⁸

Sestra Anatolije Orlova byla pohoršena tím, že Alexandr Fadějev mu ve svém románu vyvraždil celou rodinu tím, že ho nazval sirotkem.

Dále pak nesedí románový údaj o zničení stranické ilegální činnosti ještě předtím než údajně vznikla Mladá garda. Ukázalo se totiž, že ve skutečnosti bylo zamezeno ilegální činnosti jak mladých, tak starších bolševiků ve stejnou dobu. Spisovateli chodily i dopisy,

⁸⁶ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁸⁷ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁸⁸ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

které se týkaly života ilegálních bolševiků, především pak Filippa Petroviče Ljutikova. Ten vedl krasnodonskou ilegální činnost komunistů a byl zajat fašistky téměř ve stejný čas jako mladogvardějci. Podle románu byl však zajat po vzniku ilegální komsomolské organizace. Jeho dcera psala rozhořčená o tom, že její otec zemřel mnohem déle, než ukazuje kniha. Existenci stranické ilegální činnosti dospělých komunistů v Krasnodoně až do zániku samotné Mladé gardy potvrzují dopisy A. Kolotovičové a také P. Ljutikovové.

”...такая грубая ошибка, как изображение провала взрослого подполья намного раньше, чем это имело место в действительности, не могла быть оставлена неисправленной.”⁸⁹

V roce 1947 se začaly objevovat další pochybnosti o tom, jak to všechno bylo. Do Krasnodonu se tentokrát vydal tehdejší ministr obrany Viktor Abakumov, který opět odhalil leckteré pravdy. Ministr v zápisu všechna nežádoucí fakta označil tak, že se o nich zkrátka mluvit nebude.

“Произведение искусства не имеет своей задачей точное воплощение каких бы то ни было реалий. Это задача историков, задача ученых, которые действительно могут менять свои точки зрения под воздействием новых архивных документов и переиздавать свои труды со ссылками на то, что раньше они думали так, теперь они думают так. Если такой переработке подвергать роман "Война и мир" или роман "Молодая гвардия", получается довольно много нелепостей”, - утверждает Кирилл Разлогов.“

V polovině šedesátých let se do Krasnodonu vydal další dobrodruh, hlavní historik Ruského historického institutu. Také našel pravdu. Objevil nějaké komsomolské letáky, na kterých byl podpis Tretjakeviče jako hlavního organizátora a také mluvil s tamější KGB. Nikdo neví, jestli Alexandr Fadějev znal tato a další fakta, avšak jeho dopis na rozloučenou něco takového naznačuje.

Čím více byl Alexandr Fadějev slavným a „uznávaným“ autorem (především pak Josifem Stalinem), tím více spisovatelem přestával být. Ještě předtím než spáchal sebevraždu, zemřel jako literát.

“У Сталина, судя по всему, эта раздвоенность в характере Фадеева вызывала такую иронию, а так, в целом, он относился к нему с уважением, иначе он не

⁸⁹ http://www.sovross.ru/old/2005/139/139_6_3.htm

держал бы его так долго на секретарском посту. Это достаточно ответственная должность, потому что просто так Сталин бы не назначил на такую ответственную должность, потому что он представлял не только писателей советских внутри страны, он же и за границу начал выезжать после войны“⁹⁰

„Жизнь автора "Молодой гвардии", несмотря на лавры и благосклонность вождя народов, сплошная драма. Став птицей высокого полета, он уже не смог писать.“⁹¹

V roce 1956 na XX. sjezdu komunistické strany je konečně upuštěno od kultu osobnosti Josifa Stalina a tím se pro Alexandra Fadějeva rozpadá vlastně celý jeho život. Nikita Chruščov zbavil spisovatele postu předsedy Svazu sovětských spisovatelů, protože Stalinův nástupce vystupoval proti všemu stalinskému (uvěznění politických vězňů z období stalinských čistek byli propuštěni a ospravedlněni). To, v co Alexandr Fadějev věřil a pro co také žil, bylo najednou pryč. Kolegové, kteří ještě včera pochlebovali Josifu Stalinovi, dnes vystoupili proti němu. Nastalo období, kdy se přepisují knihy a předělávají filmy. Nežádoucí je vše spojené s již zemřelým vůdcem. Alexandr Fadějev mezi toto vše patří, a proto se snaha vymýtit stalinismus podepsala právě na něm. Představoval pro tehdejší vládu kánon, díky jehož rozpadu se snad postupně rozpadne všechno. K tomu všemu mu zemřela matka, odcházeli mu přátelé a ženy. Jeho tvorba již nebyla potřebná. Ještě za Stalinova života začal psát na jeho objednávku román *Černá metalurgie* («Черная металлургия»), avšak ten už nikdo číst nechtěl. Pravda, spisovatelův život nabral smutné obrátky. Zanechal po sobě syna a také dopis na rozloučenou. Ten skrýval myšlenky o nepravdivém obrazu komunistické strany, tedy myšlenky nesoucí se v duchu XX. sjezdu.

“Жизнь моя как писателя теряет всякий смысл. И я с превеликой радостью, как избавление от этого гнусного существования, где на тебя обрушиваются подлость, ложь, клевета, уйду из этой жизни. Последняя надежда была хоть сказать это людям, которые правят государством, но в течение уже трех лет, несмотря на мои просьбы, меня даже не могут принять“⁹²

Přestože se Alexandr Fadějev celkem snadno stal elitou stalinského Ruska, „nesl spoluodpovědnost za publikační záказы, útlak, zatčení a smrt mnoha spisovatelů“⁹³ a byl

⁹⁰ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁹¹ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁹² <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁹³ RYČLOVÁ, Ivana, CDK, 2006, s.129

tedy zabezpečen veškerým materiálním blahem, nakonec stojí bok po boku s nežádoucími spisovateli jako oběť systému.

„Фадеев стал жертвой системы, которую канонизировал. А едва оказался негоден, эта система его уничтожила как писателя и как личность.“⁹⁴

● Analýza

Text provází hodně emocí, které se týkají války (podobně jako u Nikolaje Ostrovského).

Negativní pocity:

“Душа, кажется, так очерствела от этой войны, ты уже приучила её не допускать в себя ничего, что может размягчить её, и вдруг прорвется такая любовь, такая жалость ко-всему!..“⁹⁵

Росcity smíření:

“Пока идёт война, надо быть военным, а когда война кончится, надо быть инженером.“⁹⁶

Росcity smutku:

“Повезло же тебе родиться в такое время, когда войны нет. Ты живёшь в местах, где порастают седой травой братские могилы воинов, сложивших головы за то, чтобы ты жил счастливо, и до сегодняшних дней шумит слава полководцев тех великих лет. Да, сколько мы в школе сочинений написали о той войне, мечтали, завидовали отцам нашим — и вот она пришла, война, к нам, будто нарочно, чтобы узнать, каковы мы, а мы уезжаем... — сказал Олег и глубоко вздохнул.“⁹⁷

“Девушка кружилась на сцене и пела, кружилась в зале и пела, она кружилась до утра со всеми без разбора, она никогда не уставала и никому не отказывала покружиться с ней, и голубые ее глаза, ее маленькие ровные белые зубы сверкали от счастья. Когда это было? Это было, должно быть, перед войной, это было в той жизни, это было во сне.“⁹⁸

Samozřejmě se v *Mladé gardě* objevuje otázka vlastenectví v duchu lidovosti.

⁹⁴ <http://www.m24.ru/m/articles/57238>

⁹⁵ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html>

⁹⁶ http://m.fictionbook.ru/author/aleksandr_aleksandrovich_fadeev/molodaya_gvardiya/read_online.html?page=7

⁹⁷ http://m.fictionbook.ru/author/aleksandr_aleksandrovich_fadeev/molodaya_gvardiya/read_online.html?page=9

⁹⁸ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=6>

“Нашего народа не сломит никто! Да разве есть другой такой народ на свете? У кого душа такая хорошая? Кто столько вынести может?”⁹⁹

Hrdinové se nikdy nevzádavají, pokaždé vstanou a znovu bojují za svou pravdu.

“Дела и подвиги этих людей обеспечили жизнь твоему поколению и останутся навеки в памяти человечества. А между тем это люди такие же простые, как ты. Михаил Фрунзе, Клим Ворошилов, Серго Орджоникидзе, Сергей Киров, Сергей Тюленин... Да, может быть, и его имя, рядового комсомольца, стало бы в ряд с этими именами, если бы он успел проявить себя. Как на самом деле увлекательна и необыкновенна была жизнь этих людей. Они извели царское подполье. Их выслеживали, сажали в тюрьмы, высылали на север, в Сибирь, но они бежали снова и снова, и снова вступали в бой. Серго Орджоникидзе бежал из ссылки. Михаил Фрунзе бежал из ссылки два раза. Сталин бежал из ссылки несколько раз. За ними сначала шли единицы, потом сотни, потом сотни тысяч, потом миллионы людей.”¹⁰⁰

Ničeho se nebojí, své nepřátele nenávidí.

“А враги, дурни, думают, що мы смерти боимся!”¹⁰¹

“Нехай убьют и нас с тобой немцы-фашисты, а все ж таки им, а не нам лежать в земле.”¹⁰²

V knize se objevuje oslava učitele, který vede sovětský národ.

“Кто есть первый воспитатель молодежи нашей? Учитель. Учитель! Слово-то какое!...В нашей стране, где учится каждый ребенок, учитель - это первый человек. Будущее наших детей, нашего народа - в руках учителя, в его золотом сердце. Надо бы, завидев его на улице, за пятьдесят метров шапку сымать из уважения к нему.”¹⁰³

Sovětský občan nesmí stavět zájmy své nad zájmy vlasti, kolektivu.

“Партизан никогда не дорожит своей личной жизнью. Он никогда не ставит свою жизнь выше счастья родины. И если надо выполнить долг перед родиной, он никогда не пожалеет своей жизни. Он никогда не продаст и не выдаст товарища.”¹⁰⁴

Propaganda je v textu přepracované verze zcela zjevná. Ljutikov je představen jako stranický vůdce s pedagogickými rysy.

⁹⁹<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=218>

¹⁰⁰<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=44>

¹⁰¹<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=126>

¹⁰²<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=126>

¹⁰³<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=125>

¹⁰⁴<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=97>

“Его поучения не оставляли равнодушным, а тем более не отталкивали, они привлекали сердца, а особенно сердца людей молодых, потому что молодежь тем сильней воспламеняется мыслью, чем больше мысль подкреплена силой примера“¹⁰⁵

“Володя понял, что Филипп Петрович начнет сейчас учить его.“¹⁰⁶

Postava Ljutikova byla podrobena nejpřísnějším změnám, což v závěru vedlo ke vzniku postavy zcela nové, vůdce bolševického ilegálního odboje.

V prvním vydání si Filipp Petrovič Ljutikov vysloužil pouze epizodní roli. Autor se o něm zmínil pouze párkrát, a to ve stručnosti. Hrdina se v první verzi objevuje v osmé kapitole, kde se o něm hovoří jako o staříkovi, který pracuje jako vedoucí mechanického cechu «Краснодонуголь». I ve druhém vydání je Ljutikov starý, avšak nepůsobí uboze a strhaně jako ve vydání prvním.

“В густых волосах Филиппа Петровича прорезалась неравномерная проседь, больше на висках и в чубе. Седина пробрызнула и в его коротко подстриженных колючих усах. Чувствовалось, что он был когда-то физически сильным человеком, но с годами и в теле и в лице его появилась нездоровая полнота, лицо оплыло книзу, и от этого подбородок, тяжеловатый от природы, казался теперь еще тяжелее“¹⁰⁷

Jeho zobrazení ve druhé verzi románu se zásadně liší od popisu ve verzi první. Místo staříka se objevuje moudrý a zkušený člověk, který na sobě stáří těla nedává znát.

“Седые волосы на голове Филиппа Петровича слиплись в засохшей крови, истерзанная одежда прилипла к ранам на его большом теле, и каждое движение доставляло ему мучительную боль, но он ничем не выдавал этого.“¹⁰⁸

“выражение глаз у него было спокойное и строгое, как всегда“¹⁰⁹

K jeho vůdčím schopnostem a vedení krasnodonského ilegálního odboje se spisovatel ve vydání z roku 1945 vůbec nevyjadřuje. Filipp Petrovič působí jako starý řemeslník, který do strany vstoupil spíše ze slušnosti a o ilegální činnosti bolševiků se do této doby téměř vůbec nezajíval, což samozřejmě musel Alexandr Fadějev změnit.

¹⁰⁵ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=80>

¹⁰⁶ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=80>

¹⁰⁷ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=26>

¹⁰⁸ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=233>

¹⁰⁹ <http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=233>

“Он вступил в партию, потому что с годами чувствовал себя все более неловко, как это он, старый русский мастеровой, до сих пор не состоит в своей партии.“¹¹⁰

Oproti tomu ve druhém vydání *Mladé gardy* již Ljutikov působí jako zkušený ilegální komunist, který zná činnost skupiny a je připraven bojovat v podmínkách okupace. V osmé kapitole přepracované verze románu se setkáváme s Ljutikovem na poradě ilegálních vůdců. Jeho vůdčí role je již zvýrazněna, a to mimo jiné pomocí jeho funkce sekretáře nelegálního okresního výboru strany. Autor ho zobrazuje jako zkušeného pracovníka ve výrobě, který se vypracoval až na místo vedoucího Centrálního mechanického cechu řemeslníků «Краснодонуголь».

“... еще со времени первой угрозы оккупации знал, что останется в подполье.“¹¹¹

Dále se o něm hovoří v jedenadvacáté kapitole v souvislosti s budoucím mladogvardějcem Vlád'ou Osmuchinem. Vlád'a vede rozhovor s Ljutikovem o tom, že by chtěl uplatnit své síly v ilegálním boji proti Němcům.

Filipp Petrovič se po zatčení mladogvardějců po vzoru socialistického realismu nikde neskrývá a nesnaží se zachránit. Hrdinně čeká na svůj osud. Ve druhém vydání je také přímo Ljutikov tím, kdo vyzývá Mladou gardu a své blízké, aby neprodleně opustili město. V první verzi románu se Oleg Koševoj rozhoduje ze své vlastní vůle.

V osmadvacáté kapitole je stařík Filipp Petrovič zatčen a odvádějí ho na výslech společně s Kostijevičem. V prvním vydání románu působí bídně, strhaně a bezmocně:

¹¹⁰https://books.google.cz/books?id=3yhQDgAAQBAJ&pg=PT253&lpg=PT253&dq=%D0%9E%D0%BD+%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%BB+%D0%B2+%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%8E,+%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%83+%D1%87%D1%82%D0%BE+%D1%81+%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8+%D1%87%D1%83%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB+%D1%81%D0%B5%D0%B1%D1%8F+%D0%B2%D1%81%D0%B5+%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B5+%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE,+%D0%BA%D0%B0%D0%BA+%D1%8D%D1%82%D0%BE+%D0%BE%D0%BD,+%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%B9+%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9,+%D0%B4%D0%BE+%D1%81%D0%B8%D1%85+%D0%BF%D0%BE%D1%80+%D0%BD%D0%B5+%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B8%D1%82+%D0%B2+%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%B9+%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B8.&source=bl&ots=gkUNDQZcog&sig=5TOwLWOkdvLk6dySikmYSPLIezY&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwi_irKqkq3TAhXRIIAKHc0-BJsQ6AEIITAA#v=onepage&q=%D0%9E%D0%BD%20%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%BB%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%8E%2C%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%87%D1%82%D0%BE%20%D1%81%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D1%87%D1%83%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%20%D1%81%D0%B5%D0%B1%D1%8F%20%D0%B2%D1%81%D0%B5%20%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B5%20%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%20%D1%8D%D1%82%D0%BE%20%D0%BE%D0%BD%2C%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B%D0%B9%20%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%2C%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%20%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B8%D1%82%20%D0%B2%20%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%B9%20%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B8.&f=false

¹¹¹<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=26>

“...немецкие солдаты ввели старика Лютикова, босого, в разорванной рубахе, без пиджака, с неестественно белыми, искривленными обувью ступнями... Лютиков узнал Костиевича, на глаза его набежали слезы, он склонил голов.” ¹¹² Takové zobrazení nebylo žádoucí.

Naopak žádoucí byla slova, která po hromadném zatčení (při kterém byl odveden také Ljutikov s Barakovem) našel Anatolij Orlov v letáku, kde se píše:

“Граждане Краснодона! Шахтеры, колхозники, служащие! Все советские люди! Братья и сестры! Враг раздавлен могучей Красной Армией и бежит! В бессильной звериной злобе хватает он ни в чем не повинных людей, предает их нечеловеческим пыткам. Пусть же помнят выродки: мы - здесь! За каждую каплю крови советского человека они заплатят нам всей своей подлой жизнью. Пусть содрогнутся сердца врагов от нашей мести! Мстите врагу, унижайте врага! Кровь за кровь! Смерть за смерть! Наши идут! Наши идут! Наши идут! Краснодонский подпольный райком ВКП.” ¹¹³

¹¹²<https://books.google.cz/books?id=3yhQDgAAQBAJ&pg=PT347&dq=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B5+%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%8B+%D0%B2%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8+%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%9B%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0,+%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BE,+%D0%B2+%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%85%D0%B5&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj7tZeF1a7TAhVIDcAKHZa1D6EQ6AEIzAA#v=onepage&q=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B5%20%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%82%D1%8B%20%D0%B2%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2C%20%D0%B2%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%80%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%20%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%85%D0%B5&f=false>

¹¹³<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html?page=213>

V románu najdeme také úplně nové epizody týkající se Ljutikova (například rozhovor Filippa Petroviče Ljutikova s již zmíněným Vlád'ou Osmuchinem, při kterém začínající mladogvardějec dostane svůj první velký úkol; činnost odbojářů v Centrálním řemeslnickém cechu; ...).

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se nejdříve zaměřila na kulturně-politickou situaci 1. poloviny XX. století. Velká část práce byla věnována tématu socialistického realismu, přičemž jsem se soustředila na jeho požadavky, terminologii a ideologii.

Došla jsem k závěru, že termín „nový člověk“ nemá přesnou definici a záměrně významově kolísá. V *Pedagogické poemě*, jejímž autorem je Anton Makarenko, jsou vznášeny požadavky na nového člověka. Dokonalost nachází v čekistovi. Lev Trockij, Maxim Gorkij a jiní stanovili spravedlnost, kolektivismus a upřednostňování státu před rodinou jako základní vlastnosti toho pravého nového člověka. Význam tohoto pojmu se liší v různých vývojových etapách, ale také se liší názory odborníků. Termín spadá do historie a zároveň se jedná o pojem estetický. Ideál člověka byl v umělecké literatuře sovětské éry deformován oproti skutečnosti. Byla nastavena striktní pravidla, jak má tento člověk vypadat. Docházelo tedy k deformaci hrdinnosti. Záměr přetvořit člověka od úplného základu je troufalý a nadlidský. Stvořitelství úkol nevycházel zcela podle plánu, a tak režim své požadavky měnil podle momentální potřeby. Upravil si dějiny, upravil si člověka, upravil si literaturu. Vysvětlila jsem, kdo to vlastně je, kdo není a kdo bude ten člověk budoucnosti, který se stal prototypem kladného literárního hrdiny. Vybrala jsem čtyři autory, kteří se k tomuto tématu vyjádřili. Jsou jimi Anton Makarenko, také Lev Trockij, Maxim Gorkij a s opravdu zajímavým názorem Konstantin Ciolkovskij. Všichni v podstatě stanovují jako stěžejní dokonalé sladění těla a duše, maximální pracovní nasazení a věrnost straně.

Ve 30. letech svou moc převzala strana a stranická kritika, přičemž literatura ztratila svou cenu. Mnoho autorů emigrovalo (Vladimír Nabokov, Marina Cvetajevová, Sergej Dovlatov aj.), ve třech emigračních vlnách. Někteří autoři byli nuceni žít v emigraci vnitřní (Anna Achmatovová, Michail Bulgakov, ...) a psali tzv. „do šuplíku“. Poslední větev tvoří autoři, kteří se měli ve své době nejlépe, a to ti oficiální. Psali v podstatě na zakázku, tedy tak, jak to strana vyžadovala.

K problematice sovětské literatury se mimo jiných ve své stati vyjádřil Igor Zolotusskij, který se podivuje nad nadvládou abstrakce, která po smrti Josefa Stalina nemá dokonce ani hmatatelného představitele, ale vládne sama teorie. Tato teorie je neosobní a neurčitá, což není v rozporu, protože neurčitost, nejednoznačnost, to jsou synonyma komunistického režimu. Ideologie si sice vždy všechno objasní a vše je předem vysvětleno, avšak často nejednoznačně. Role literatury se začala dostávat do popředí, protože svět nabyt utopického ražení. „**Mytické**

podání se stává hodnotnějším a důležitějším než sama skutečnost“. ¹¹⁴ Strana získala výsostní právo rozhodovat o všem. Nejdříve víceméně všichni sdíleli nadšení a protestů těsně po revoluci nebylo zase tak mnoho. Počátky socialismu v Rusku jsou úzce spjaty s již zmíněnou troufalou myšlenkou předělat člověka od základu a s tím souvisí pokusy prováděné na lidech. Existoval Ústřední ústav práce pod vedením Alexeje Gastěva, ve kterém se pracovalo na zvýšení pracovního výkonu, zkoumal se spánek aj..

Avšak prvotní nadšení zanedlouho vystřídala skepse, což se projevilo i ve tvorbě některých spisovatelů (Andrej Platonov nebo Michail Bulgakov, který ale v podstatě nikdy režim nepodporoval, Josifem Stalinem byl však ceněn). Viktor Pelevin vyjádřil své pocity ze čtení *Mistra a Markétky* Michaila Bulgakova. Měl pocit, že konečně může číst něco, co mu otevírá mysl, dýchá individualismem a není to vysvětleno, protože vláda komunistické ideologie v literatuře znamená vláda objasněná, která si vše objasní a ve své podstatě má předem dané schéma, které spisovatel (anebo klidně cvičená opice) pouze vyplní. Všechna dosavadní pravidla, i ta literární, byla s nástupem režimu zrušena. S úmyslem zničit všechny konvence nemohl režim mířit na inteligenci, která jde s tradicí ruku v ruce. Zaměřili se tedy na málo vzdělané dělnictvo a také si do převýchovy vzali bezprizorní děti (Anton Makarenko).

V další části jsem vycházela především z kritické stati Viktora Jerofejeva a zaměřila jsem se v ní na srovnání oficiální a neoficiální literatury. Několik autorů si sovětská literatura přivlastnila (například Maxim Gorkij nebo Alexej Tolstoj). Literáti také často dělali ústupky. Koncept oficiální literatury se opírá o službu straně, schematičnost a třídní vymezení. Není pro ni důležitá skutečnost a současnost, ale žádoucí stav v budoucnosti. Na konto neoficiální literatury Viktor Jerofejev připisuje rys pravdy.

V literatuře neoficiální, především pak v antiutopiích, jsou hodnoceny stejné normy, činnosti a vlastnosti jako v literatuře oficiální, avšak autoři neoficiálního literárního proudu typické rysy ironizují či hyperbolizují a pomocí toho na ně výstižně poukazují. Jedná se například uniformitu či práci. Oficiální literatura vnímá práci jako naplňující činnost, kdežto neoficiální autoři práci popisují jako stereotypní pochnurnou záležitost bez smyslu. Uniformita v antiutopických a satirických textech 1. poloviny XX. století podtrhuje stádovost, kdežto oficiální literární větve pomocí uniforem zrovnoprávňuje (co se práce týče) muže a ženy.

¹¹⁴ PEŠKOVÁ M.. *Idea „nového člověka v ruské literatuře*. Typografik centr, 2012, s.16

V praktické části mé bakalářské práce jsem samozřejmě vycházela z části teoretické. Provedla jsem analýzu vybraných oficiálních děl. Místo ve své studii jsem věnovala především těmto autorům: Maxim Gorkij, Nikolaj Ostrovskij a Alexandr Fadějev.

Mezi typické autory oficiální prózy patří Nikolaj Ostrovskij se svým dílem *Jak se kalila ocel* nebo *Bouří zrozeni*. Autor má černobílé vidění skutečnosti. Nic mezi tím, že nepřátelská strana je ta špatná a socialistická ta dobrá, neexistuje. Dokázala jsem, že autor ve svých dílech striktně dodržel požadavky socialistického realismu („**narodnost**“ - lidovost, jednoduchost; „**idejnost**“ - boj za lepší společnost, revoluce, ideovost; „**partijnost**“ – literatura musí vždy stranit, **vůdčí uvědomělá osobnost, kolektivismus** - potlačení individualismu).

Maxim Gorkij splňuje sorealistické požadavky překvapivě také velice přesně, přestože jeho román *Matka* byla vydán již v roce 1907, tedy pětadvacet let před vznikem teoretického fantomu socialistického realismu. Nicméně dílo k němu bylo právem přiřazeno, navzdory tomu, že některé prvky (jako je například jednoduchost) nespĺňuje do krajnosti (tak jako například právě Nikolaj Ostrovskij).

Alexandr Fadějev musel svůj román *Mladá garda* z roku 1945 přepracovat a zdůraznit vůdčí roli strany. Ve druhém vydání z roku 1951 následoval schematičnost socialistického realismu. Ve své analýze jsem se soustředila především na postavu Filippa Petroviče Ljutikova. V první verzi najdeme o této postavě pouze zmínky, kdežto ve verzi z roku 1951 je značně propracovaná. V prvním vydání působí Ljutikov zuboženě a staře, autor ho také staříkem nazývá. Oproti tomu ve verzi přepracované se z ubohého staříka stává uvědomělý a moudrý stranický vůdce, který na sobě nedává znát žádnou fyzickou, ani psychickou slabost. V prvním vydání Filipp Petrovič vstoupil do strany spíše ze zdvořilosti, což je samozřejmě v rozporu s požadavkem vůdčí uvědomělé osobnosti. V přepracovaném textu vykonává funkci sekretáře ilegálního okresního výboru strany a je připraven čelit nástrahám fašistické okupace. Ve druhém vydání je Ljutikov zobrazen jako stranický vůdce – pedagog. Po zatčení mladogvardějců se Ljutikov ve druhé verzi knihy zachoval jako hrdina. Neskrýval se, ale smířeně čekal na svůj krutý osud. Byly vloženy i zcela nové epizody s postavou Filippa Petroviče Ljutikova (například rozhovor Ljutikova s Vládou Osmuchinem, při kterém začínající mladogvardějec dostane svůj první velký úkol; činnost odbojářů v Centrálním řemeslnickém cechu atd.).

Cílem mé bakalářské práce tedy bylo postihnout schematičnost v oficiálních dílech, což se mi podle mého názoru povedlo. Dále pak také vcítit se, jak jen dalece je možné, do občana

sovětského Ruska, který je dennodenně vystavován vlivu propagandy. Kapitola o literatuře neoficiální a její porovnání s tou oficiální přispěla k celkovému zhodnocení vlivu propagandy v dílech vybraných ruských spisovatelů XX. století. Má práce zásadně pomáhá vyjasnit koncept socialistického realismu a dokazuje jeho schematičnost. Dále také udává celistvý obraz o propagandě v dílech i životech oficiálních autorů sovětské literatury.

RESUMÉ

Ve své bakalářské práci jsem provedla analýzu několika vybraných děl autorů píšících v sovětském Rusku 1. poloviny XX. století. Zaměřila jsem se především na oficiální literární texty. Za cíl své práce jsem si kladla postihnout schematické prvky v literatuře oficiální. Zkoumala jsem vliv sovětské ideologie a propagandy na díla Maxima Gorkého, Nikolaje Ostrovského a Alexandra Fadějeva.

Při hlubší analýze vybraných textů jsem se zaměřila na přístup jednotlivých autorů k revoluční skutečnosti a žánru socialistického realismu, neméně na uměleckou hodnotu oficiálních děl. Zjistila jsem, že přístup spisovatelů se liší nejen při srovnání proudu oficiální a neoficiální literatury, které stojí proti sobě, ale také v rámci samotné oficiální literární větve. Vybrala jsem si autory, kteří spadají do různých vývojových období socialistického realismu. Maxim Gorkij stojí ještě před jeho vznikem, proto se nedá hovořit přímo o vlivu propagandy, avšak vzhledem k tomu, že je považován za zakladatele socialistického realismu, musí zaujmout v mé práci čestné místo. Nikolaj Ostrovskij je autorem tvořícím při formování fenoménu socialistického realismu a Alexandr Fadějev již píše svou *Mladou gardu* v plném ideologickém rozkvětu.

Došla jsem k závěru, že u všech tří autorů byly rysy sočrealistického díla splněny, přičemž Gorkého *Matka* je román, který předběhl svou dobu. Vznikl ještě před nástupem socialistického realismu, avšak do jeho vzorce zapadá. Proto byl za sočrealistické dílo označen, liší se ale možnostmi interpretace, složitější stylizací a větnou stavbou. Já jsem se ve své studii zaměřila na náboženskou rovinu v tomto díle. Našla jsem mnoho biblických paralel (utrpení Ježíše Krista skrze utrpení Panny Marie, nalezení víry, Sen Panny Marie, Matka se obětuje). Román *Matka* byl publikován již v roce 1907. Kniha autorovi vysloužila místo zakladatele socialistického realismu a předsedy Svazu sovětských spisovatelů. Přestože byl blízkým spolupracovníkem Vladimíra Lenina, některá jeho díla byla zatajována, jiná naopak přivlastněna pro účely propagandy.

Na příkladu Nikolaje Ostrovského jsem se pokusila postihnout prvky schematičnosti a potvrdila jsem, že jeho prototypické dílo *Jak se kalila ocel* bylo právem přiřazeno k oficiálnímu literárnímu proudu a žánru socialistického realismu. Kniha je v podstatě bez estetické hodnoty. Jedná se o text prvoplánový, ve kterém jsou za sebou kladeny jednoduché věty v pravidelném rytmu. Socialistický realismus dbá téměř výlučně na stránku obsahovou. Hlavními tématy knihy jsou práce, revoluce a budování socialismu. Šablonovitým hlavním

hrdinou je aktivní revolucionář Pavel Korčagin, který se stal vůdčí osobností revoluce. Neustále dokazuje svou oddanost straně. Kdybychom však pominuli rovinu propagandistickou, zůstane obyčejný příběh mladého člověka. V knize není láska mezi mužem a ženou, avšak najdeme zde bezednou lásku k ideologii. Text naprosto rezignuje na jakékoliv jiné obsahové roviny nebo interpretace. Neobjevuje se žádné existenciální tápání, chaos či míšení stylů a žánrů (jako v literatuře světové). Vše je jednoduché a jasné. Socialisté jsou těmi hrdiny a odpůrci ideologie těmi lumpy. Smyslem života těchto postav je revoluce. Dokázala jsem, že autor ve svém stěžejním literárním díle striktně dodržel požadavky socialistického realismu a jeho tvorba se stala nástrojem politické propagandy.

Dále jsem dokázala, že požadavky socialistického realismu byly dodrženy velmi striktně také v přepracované verzi *Mladé gardy*. Ve své analýze jsem se zaměřila na kolektivismus, stranickost, vlastenectví, a především pak na vůdčí uvědomělou postavu (Filipp Petrovič Ljutikov), která podlehlá nejpřísnějším změnám. Autor musel zdůraznit v knize roli strany a stranických vůdců. Text vyzývá k nenávisti nepřítele.

РЕЗЮМЕ

В своей бакалаврской работе я провела анализ нескольких выбранных произведений авторов Советского Союза первой половины XX века. Я сосредоточилась на официальных литературных текстах. В своей работе я поставила себе цель разобраться схематичность в официальной литературе. Я рассматривала влияние советской идеологии и пропаганды на произведения Максима Горького, Николая Островского, и Александра Фадеева. Проводя более детальный анализ, я сосредоточилась на подходе отдельных писателей к революционной действительности и самому жанру социалистического реализма, также я рассматривала художественную ценность официальных произведений. Я выяснила, что подход писателей отличается не только при сравнении официального и неофициального течений, которые находятся в противоречии, но он расходится и в рамках официального течения. Я выбрала авторов, которые входят в разные стадии социалистического реализма. Максим Горький стоит еще перед его появлением, поэтому я не могу говорить прямо о влиянию пропаганды, но он его основоположником и ему надо быть честной частью моей работы. Николай Островский ,это автор, который пишет свои произведения во время формирования социалистического реализма и Александр Фадеев опубликован свою «Молодую гвардию» во время полного расцвета.

Таким образом, я пришла к заключению, что в своих произведениях Николай Островский и также Максим Горький исполнили черты соцреализма; причем «Мать» - это роман, который опередил свое время, так как он возник еще до наступления социалистического реализма, но, тем не менее, он написан в его рамках. Хотя его и назвали соцреалистическим, роман отличается возможностями интерпретаций, более сложной стилизацией и строением предложений. В своей работе я рассматривала религиозную линию этого произведения. Я нашла большое количество библейских параллелей: страдание Христа через Богородицу, обретение веры, сон Богородицы, жертва Матери. Роман «Мать» был опубликован уже в 1907 году. Книга помогла автору добиться звания основоположника социалистического реализма и поста председателя Союза писателей. Хотя Максим Горький вращался в кругах близких к Владимиру Ленину, некоторые его произведения были засекречены, другие же, наоборот, были использованы для пропагандистских целей.

На примере Николая Островского я попробовала разобраться в элементах схематичности, и мне удалось подтвердить тот факт, что прототипное произведение «Как закалялась сталь» по праву было включено в официальное литературное течение жанра социалистического реализма. В сущности, книга не представляет никакой художественной ценности. Речь идет о простом тексте, в котором простые предложения идут за собой в определенном периодическом ритме. Социалистический реализм соблюдается почти исключительно в содержании текста. Главные темы книги: работа, революция и построение социализма. Шаблонным главным героем является активный революционер Павел Корчагин, который стал ведущей личностью революции. На протяжении всей книги он доказывает свою верность партии. Однако если мы отвлечемся от пропагандистской линии книги, то останется обычная история молодого парня. В книге нет любви между мужчиной и женщиной, там можно найти только нездоровую любовь к идеологии. В тексте начисто отсутствуют намеки на другие линии содержания и интерпретации. Не появляются жизненные поиски, хаос или смешение стилей и жанров (как в мировой литературе). Все ясно и просто. Социалисты – герои, а противники идеологии – мерзавцы. Смыслом жизни этих персонажей является революция. Я доказала, что автор в своем важнейшем литературном произведении строго исполнил требования социалистического реализма и его творчество стало орудием политической пропаганды.

Я также подтвердила, что требования социалистического реализма категорически исполняет переработанная версия «Молодой гвардии». Проводя более детальный анализ, я сосредоточилась на коллективизации, партийности, патриотизме, и наиболее на руководящем сознательном лице (Филипп Петрович Лютиков), которое был автор должен переиздавать более всех. Писателью пришлось подчеркнуть роль страны и ее лидеров. Текст призывает к ненависти врага.

Seznam použité literatury

1) Knižní zdroje

BERĎAJEV, Nikolaj A.: Prameny a smysl ruského komunismu, PROSTOR, 2012, ISBN: 978-80-7260-262-9 . 220 s

FIDELIUS, Petr: Řeč komunistické moci. Praha: Triáda, 1998, ISBN 80-86138-03-8

FITZPATRICK, Sheila; Geyer, Michael: Za obzor totalitarismu - Srovnání stalinismu a nacismu, ACADEMIA, 2012, ISBN: 978-80-200-2035-2, 688 s.

KASACK, Wolfgang: Slovník ruské literatury 20. století, Votobia, 2000, ISBN 80-7220-083-6, 622 s.

PEŠKOVÁ, Michaela: Idea „nového člověka“ v ruské literatuře 20. a 30.let 20.století, Západočeská univerzita v Plzni, ZČU, 2012, ISBN:978-80-261-0134-5

PETERKA, Josef: Teorie literatury pro učitele. MME Mercury Music & Enterteain. 2009, ISBN 9788023992847, 345 s.

REIMAN, Michal: O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí, Karolinum, 2000, ISBN:80-246-0028-5 , 122 s.

RYČLOVÁ, Ivana: Ruské dilema, CDK, 2006, ISBN: 80-7325-063-2, 207 s.

ZAMJATIN, Jevgenij I.: My, Euromedia Group , 2006, ISBN: 80-86938-62-X, 157 s.

ЗОЛОТУССКИЙ, ИГОРЬ: Крушение абстракций, Современник (Новый мир), 1989, ISBN: -270-01067-4, 208s.

MACURA, M.: Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989. Pražská imaginace, 1992

ČUJEV, Felix I.: Vzpomínky Molotova, OREGO, 1996

2) Internetové zdroje

<http://m.diary.ru/~spesialk/p158246768.htm?oam>

-Виктор Ерофеев – Поминки по советской литературе

http://az.lib.ru/g/gorxkij_m/text_0003.shtm - **Максим Горький** - Мать

http://www.lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/rozhdenn_bur.txt_with-big-pictures.html

- **Николай Островский** – Рожденные бурей

http://lib.ru/RUSSLIT/OSTROWSKIJ/kak_zakalyalas_stal.txt

- **Николай Островский** - Как закалялась сталь

<http://fictionbook.in/aleksandr-fadeev-molodaya-gvardiya.html>

- **Александр Фадеев** — Молодая гвардия

http://www.revolucia.ru/org_lit.htm

- **Владимир И. Ленин** – Партийная организация и партийная литература

<http://dic.academic.ru>

<http://www.ruskerealie.zcu.cz/>

<http://moloko.ruspole.info/node/57>

<http://www.m24.ru/m/articles/57238>

<https://www.dokoran.cz>

<http://www.ksm.cz/>

<http://www.novysmer.cz/index>

<https://www.molodguard.ru>

<https://books.google.cz/>

3) Jiné zdroje (přednášky, noviny/časopisy)

HLAVÁČEK, Antonín: Přednášky na téma Ruská literatura 20.století, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, rok 2014, 2015

PETERKA, Josef: Přednášky na téma Teorie literatura I, II, III, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, rok 2012, 2013, 2014

Пřílohy

Obr.1

Tabula rasa – děti jsou nejsnadněji tvarovatelná budoucnost

Obr.2

agitační plakát

Obr.3

Obr.4

Odříkávání si vlastního potěšení ve jménu strany

Obr. 5

Sláva revoluci

Obr.6

Как закалялась сталь – Островский (обложка)

Obr.7 Alexandr Ostrovskij

Obr.8

Максим Горький – «Мать» (обложка)

Obr.9

sovětský plakát – matka všech proletářů

